ANUL XXXII Maiu—Iunie 1942 Nr. 5—6

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

REDACTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

IISUS HRISTOS, DUMNEZEU ADEVĂRAT DIN DUMNEZEU ADEVĂRAT[1]

de

Diacon Dr. GRIGORIE T. MARCU
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Iisus Hristos e culme înălțată între două lumi: a păcatului și a harului, a întunerecului și a luminii, a morții și a triumfului în înviere. Apariția Lui despică 'n două istoria omenirii. Cu o mână așterne lespede de mormânt peste ce-a fost înainte de El, iar cu cealaltă așază temelia unui început de zidire nouă. Recunoștința veacurilor ce aveau să vină i se va mărturisi în genunchi și 'n vreme ce stâlpările adeziunii obștești vor deschide drum pașilor Săi spre inimile dornice pururea de oaspe ceresc, pe de lături, înverșunatele unelte ale urii vor încerca să sfâșie poala de lumină a cerului coborât pe pământ.

Nu s'a mai pomenit sub soare ca cineva să fie atât de fierbinte iubit, cu atâta încredere urmat și cu atâta respect înconjurat. Dar nici atât de crâncen hulit ca Iisus Hristos. Faptul este perfect explicabil. Prezența Lui umple veacurile și 'n urmele pașilor Săi înflorește o lume nouă. In ordinea firească a lucrurilor, vestigiile trecutului nici

[1] Fragment din lucrarea: *„Iisus Hristos — mit sau realitate? Un răspuns dlui Lucian Blaga"* care va apărea în curând.

odată nu consimt cu una cu două să se lase asvârlite pe tărâmul uitării din cari nu mai este întoarcere. Dimpotrivă, se agață de cel mai inimaginabil suport, cu disperarea unui naufragiat, prelungind o agonie care nu poate ocoli desnodământul ce-i este hărăzit. Inoirea care le răpește terenul de sub tălpile îmbătrânite de bătătorirea atâtor căi sinuoase, este calificată drept uzurpare — și tratată în consecință.

Sfintele Evanghelii — aceste superbe mărturii ale unicei revoluții în adâncuri pe care a petrecut-o lumea — departe de-a colora în nuanțe țipătoare înrâurirea fără seamăn pe care a exercitat-o Iisus Hristos asupra mulțimilor cari populau începuturile erei noastre, acordă un spațiu considerabil împotrivirilor pe cari a trebuit să le înfrunte dumnezeescul Fiu întrupat și nu lasă să se înțeleagă nici unde că ar fi intenționat să netezească colții amărăciunilor îndurate de El cu atâta suverană măreție și demnitate.

N'avem dreptul să atribuim istorisirile de-o isbitoare franchețǎ ale celor patru evangheliști nici modestei condițiuni sociale pe care o dețineau ei înainte de-a fi chemați la apostolat, nici altor împrejurări de natură pasageră. O personalitate de dimensiunile neobicinuite ale lui Iisus Hristos, exercită asupra celor ce roiesc în jurul ei o cenzură implacabilă: îi obligă s'o accepte așa cum li se înfățișază și să se exprime despre ea în consecință, fără nici un adaos sau corectură omenească. Și Iisus Hristos a fost recunoscut și aclamat de noroade ca însuși Dumnezeu întrupat. Ce-i de mirare, deci, dacă istoriografii Lui au transcris pe suluri de pergament și papyrus o convingere obștească ce întrunea — firește — și adeziunea lor întreagă?

In cursul lecturilor noastre din diferite domenii ale științelor și literelor — modestia și încă ceva ne obligă să renunțăm a le preciza întinderea — o mărturisim fără înconjur, n'am întâlnit scriptură întocmită mai corect decât această împătrită biografie a lui Iisus Hristos. Un elementar simțământ de onestitate ne obligă să recunoaștem că noi, fericiții beneficiari ai secolului luminii, cu ale cărui privilegii spirituale ne mândrim ori de câte ori ni se dă

prilej, scriem *altfel* despre celebritățile cari ne-au făcut o impresie covârșitoare: evităm detaliile cari le-ar putea umbri măreția olimpiană, chiar dacă nu exagerăm proporțiile vredniciilor lor recunoscute. Ne potrivim vremii, care elimină sau acoperă realitățile inconvenabile, supărătoare chiar, păstrând doar punctele culminante și durând cu o artă neîntrecută punți de aur peste prăpăstioasele povârnișuri ce le separă.

Nimic din toate acestea la cei patru istoriografi ai vieții în trup a lui Iisus Hristos. Peana lor nu încalecă episoadele dificile, nu patinează detaliile mai puțin convenabile ale subiectului asupra căruia se apleacă. Dacă Iisus a flămânzit sau a însetat, o spun fără înconjur. Dacă aplică cu biciul corecțiuni corporale negustorilor cari au confundat templul cu cine știe ce sălaș de perfectare a oneroaselor tranzacții cămătărești, Evanghelistul înregistrează faptul fără ezitare. Nu pregetă a așterne pe hârtie înșiși îndoielile Apostolilor privitoare la mesianitatea lui Iisus, deși uneori Evanghelistul se află printre ei și prin urmare se acuză.

Nu spunem că un credincios din zilele noastre ar fi întocmit altfel viața lui Iisus, eliminând toate amănuntele cari n'ar servi dumnezeirea Sa. Dimpotrivă, credem — mai mult: știm! — că dacă sorocul „plinirii vremii" ar fi căzut în veacul nostru, dacă am fi avut norocul să putem săruta urmele proaspete ale pașilor Lui, istoria vieții lui Hristos n'ar fi putut fi scrisă nici astăzi altfel decât o fac cele patru Evanghelii. Fără prea multă frământare lăuntrică, am fi înțeles că dacă biografiile oamenilor iluștri se zugrăvesc, apoi aici aveam cu totul altceva de făcut — mai mult sau mai puțin decât în cazul precedent, după perspectiva din care contemplezi subiectul preocupărilor tale —: să înregistrăm fidel un fapt dat, o realitate palpabilă, cu putință de controlat de ori care dintre contimporanii noștri. Fără știre și fără vrere, poate, am fi săvârșit noi ceea ce le-a fost rânduit Evangheliștilor să plinească. Asta deoarece pentru noi, astăzi, ca și pentru ei acum aproape două mii de ani, Iisus ne-ar fi apărut îmbrăcat în aceeași aureolă nemaiîntâlnită, care îți proptește cugetul pe culmile con-

vingerii de nestrămutat că aici e ceva mai mult decât un om: Dumnezeu însuşi, cu atributele Lui neajunse strâmtorate vremelnic în smerit trup omenesc.

Ne-am fi putut îndoi şi noi, poate mai mult decât modeştii pescari galileeni, de temeinicia gândurilor ce ne-ar fi încolţit în minte şi ne-ar fi înflorit în suflet la simpla întâlnire cu El. Lucrul mâinilor Lui ne-ar fi înmuiat de sigur neîncrederea şi mormântul aflat a treia zi deşert ar fi risipit-o pentru totdeauna, obligându-ne să mărturisim până la moarte dumnezeirea Lui, căci certitudinile de natura aceasta nu se încovoaie nici în faţa sabiei şi nici a piroanelor ce sfâşie trupul celui ţintuit pe lemnul crucii.

Insuşirea aceasta de-a copia realitatea fară greş, noi, teologii, o atribuim inspiraţiei dumnezeeşti care i-a asistat pe sfinţii Evanghelişti în îndeplinirea sarcinei ce şi-au asumat-o. Istoricul profan şi filosoful corect, îi vor acorda cel puţin privilegiul de-a o numi obiectivitate.

Am anticipat o dovadă a acestui acord cu realitatea constatată de ei: cei patru Evanghelişti înregistrează cu deamănuntul împotrivirile pe cari a trebuit să le biruiască Iisus Hristos. Atitudinea ulterioară a generaţiilor viitoare faţă de viaţa şi opera Sa, nu va diferi prea mult de aceea a contimporanilor şi nu va fi întru nimic mai mult sau mai puţin justificată. In numele unei ştiinţe orgolioase, care a avut grije să strâmteze în prealabil zarea investigaţiilor ei, eliminând sau negând intervenţiile supranaturalului în istorie, Iisus Hristos va fi târât la judecată şi despuiat fără nici o consideraţie de prerogativele inerente fiinţei Dumnezeu-Omului. Unii, nu vor pregeta să-i nege însaşi existenţa istorică. Alţii, mai moderaţi dar nu şi mai puţin vinovaţi, vor face din El un smerit rabbi Iisus din Nazaret, biată victimă a imaginaţiei colorate a noroadelor palestiniene, cari l'au încărcat fără voia şi — poate — fără ştirea Lui cu atributele lui Mesia. Ura neostoită a iudaismului încremenit în tiparele unui formalism sterp şi iremediabil, orgoliul păgânismului atât de mândru cu tradiţiile sale milenare, gândirea raţionalistă a vremurilor noui, istoria comparată a religiilor şi nenumăraţi exploatatori ai suferinţelor sociale cari bântue omenirea, se vor lua la între-

cere ca să-l doboare de pe altarele pe cari Hristos se răstigneşte mereu de două mii de ani încoace pentru noi şi pentru a noastră mântuire. Intreg arsenalul uneltelor făurite de sofia lumii acesteia va fi mobilizat împotriva Lui, învesmântate într'un limbaj care de prea multe ori epuizează toată gama violenţelor, dela invectiva cea mai vulgară până la cele mai stilate şi mai seducătoare expresii ale unei reverenţiosităţi perfide.

Teologia creştină a angajat în această luptă pentru dumnezeirea lui Iisus Hristos cele mai remarcabile energii ale ei. Ştiinţele laice i-au sărit într'ajutor nu odată — şi nu cu celebrităţi şterse. Numărul şi valoarea verdictelor lor, covârşeşte cu mult lotul neglijabil al câtorva „fii pierduţi" cari s'au desprins dela altar sau din şcolile teologice, ca să se întoarcă apoi împotriva amândoura cu o vrăjmăşie mai mult sau mai puţin iscusit camuflată.

Noi, Românii creştini, de orice confesiune am fi fost, n'am participat la această luptă înverşunată. Creştinismul nostru a fost cruţat de defecţiunile cari au frământat de atâtea ori şi cu sporită violenţă bisericile apusene romano-catolică, protestantă şi anglicană. Am avut şi noi — e adevărat — „faliţii" noştri. Dar aceia s'au recrutat dintre naturalişti — şcoala dela Iaşi îndeosebi — şi atitudinile lor răstite nu priveau direct problema care ne preocupă aici. Reacţiunea a fost promptă şi nimicitoare. Invăţaţi de renume, recrutaţi dintre teologi şi reprezentanţi ai ştiinţelor laice, au dislocat şi risipit îndoielile semănate de aceste victime ale unor concepţii importate de aiurea, iar de neutralizarea manifestărilor unui spirit bolnav în literatură şi artă, s'a îngrijit „Gândirea" dlui profesor Nichifor Crainic.

Creştinismul poporului nostru, împletit organic cu fiinţa lui etnică, n'a tolerat manifestări de atitudini negative faţă de dumnezeirea lui Hristos. Noi am avut — spre deosebire de alte naţiuni civilizate — o „cenzură populară", care a funcţionat ireproşabil în toate vremurile, scutind oficialitatea bisericească de dificila operaţie a dresării de „Indexe" supărătoare, ca cele obicinuite în alte părţi şi descurajând pe eventualii simpatizanţi ai curentelor extremiste occidentale să încerce împământenirea lor la noi acasă.

Ne-am informat însă îndeaproape asupra fazelor acestei lupte pentru dumnezeirea lui Iisus Hristos și ne-am orientat serios asupra originilor și mai ales asupra tendințelor ei. Părintele profesor Dr. *Ioan Mihălcescu* — astăzi I. P. Sf. Mitropolit Irineu al Moldovei și Sucevei — ne-a dat cea mai amplă și mai temeinică contribuție în materie, într'o serie de studii, cari — spre regretul multora și spre paguba marelui public românesc cu interes față de problemele religioase — continuă încă a rămânea resfirate în revista „Biserica Ortodoxă Română" (1922—23). La acestea, s'ar mai putea adăuga câteva contribuțiuni ale *autorului acestui studiu*, de dată mai recentă,[1] precum și valorosul manuscris al profesorului Protopop Dr. *Sofron Vlad*, dela Academia teologică ortodoxă română din Oradea (vremelnic la Timișoara), întitulat: „Școala mitologică" (1940), a cărui apariție e iminentă, întregit de un studiu apărut abia de câteva luni.[2]

Șiragul acestor studii, a fost sporit în ultimele săptămâni cu impunătoarea carte a dlui Prof. *Sterie Diamandi*, întitulată „Fiul lui Dumnezeu—Fiul omului",[3] remarcabilă din multe puncte de vedere.

Contribuțiuni românești la campania de tăgăduire — manifestă sau tacită — a dumnezeirii lui Iisus Hristos, n'am avut. Poziția adoptată de dl *Lucian Blaga* față de problema în chestiune, în cartea „Religie și Spirit", nu poate fi considerată ca o contribuție autohtonă, ea fiind complectamente lipsită de originalitate, rămânând o simplă încercare de plasare în mediul românesc, refractar din fire concepțiilor importate de aiurea, a unei teze demodate. Un motiv mai mult pentru semnalarea și respingerea ei.

Dar examinarea acestei teze presupune analizarea prealabilă a noțiunii „mitului" și recapitularea carierei pe

---

[1] *Un om și o epocă frământată: Arthur Drews.* în *„Revista Teologică"* XXVI 1936 p. 17—30. — *„Mitul" lui Hristos*, în lucrarea *Studii Biblice* („Contribuțiuni la Studiul T. N." nr. 2), Sibiu 1940, p. 53—64.

[2] *Mărturia sf. Apostol Pavel despre viața și învățătura Mântuitorului* (Extras din Anuarul Academiei teologice pe 1640—41). Caransebeș, Tip. Diecezană 1941.

[3] București, Editura „Cartea Românească", 1942.

care a făcut-o ea după ce a fost aplicată persoanei istorice a Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Vor trebui stabilite articulaţiile acestei teze şi identificate nuanţele pe cari le prezintă ea dela un caz la altul. Cu acestea, prima etapă a cercetărilor noastre va fi epuizată.

Intr'un alt compartiment al lucrării pe care ne-am propus s'o săvârşim, vom controla rezistenţa temeiurilor pe cari se bizue credinţa noastră în dumnezeirea lui Iisus din Nazaret. Operaţiunea aceasta implică revizuirea şi stabilirea valorii istorice a documentelor în cari sunt aşternute aceste temeiuri.

Punctul de vedere din care vom studia problema în chestiune nu va fi, aşa dar, nici teologic-dogmatic şi nici filosofic, ci istoric-critic. Motivul pentru care ne-am oprit la acesta din urmă, nu este dictat de dorinţa de-a găsi o modalitate neutrală, o cale de mijloc care ar putea conveni şi teologilor şi filosofilor, ci de logica însaşi a lucrurilor. Căci dacă n'ar fi existat mărturii documentare — scrise sau orale — despre viaţa şi opera lui Iisus Hristos, opera dogmatică a Bisericii şi speculaţiile filosofilor asupra fenomenului religios reprezentat de Creştinism mai erau oare cu putinţă? Răspunsul îl lăsăm la latitudinea cititorilor.

Prin urmare, asupra acestei probleme de ordin istoric ne vom concentra toate eforturile. Iar dacă rezultatul examenului pe care-l intenţionăm va fi favorabil documentelor în chestiune, gânditorii laici vor trebui să concedă că între plăsmuirile cugetării lor dirijate de prescripţiile anumitor canoane filosofice şi între adevărul istoric depozitat în mărturiile celor trecute vremi, alegerea e ca şi făcută. Nu din consideraţie faţă de eminentele servicii pe cari Biserica creştină le-a făcut culturii şi civilizaţiei cu care ne mândrim pe bună dreptate, nici din dorinţa de-a evita disputele cu teologii sau reacţiunile neplăcute ale mulţimilor cari cred în dumnezeirea lui Iisus Hristos, ci din dragostea faţă de adevărul istoric — mai uşor controlabil decât combinaţiile abstracte şi arbitrare ale raţiunii umane — gânditorii laici ar trebui să se simtă îndatoraţi să renunţe a mai afişa concepţii hazardate în materie de credinţă şi religie, cari dacă isbutesc să le sporească uneori

faima şi să urce tirajul cărţilor lor, apoi nu e mai puţin adevărat că prea adeseori le zdrenţuiesc şi reputaţia, şi mai dau naştere şi la neînţelegeri atât de dăunătoare echilibrului sufletesc şi conduitei morale a obştei.

Istoria — şi cu ea ştiinţa teologică — nu pot vâna „graţiile" nimănui şi nici nu cerşesc concesii umilitoare fără să abdice dela misiunea lor de statornicire şi apărare a adevărului. Ele pot cere însă oricui — aşa dar şi filosofilor — să se încline în faţa evidenţelor şi să le accepte fără împotrivire. Atât!

MEMORIUL DEPUTAȚIUNII ILIRICE DIN VIENA DESPRE STĂRILE BISERICEȘTI ARDELENE LA 1771

MĂSURILE DIN 1768 ȘI 1769 ÎN FAVORUL UNIRII. — ISTORIA UNIRII ARDELENE. — AVERILE BISERICII UNITE. — ISTORIA MĂNĂSTIRILOR ORTODOXE DIN ȚARA OLTULUI, ALBA-IULIA, RÂMEȚI ȘI GEOAGIUL DE JOS ȘI A AVERILOR LOR. — STAREA CULTURALĂ ȘI MATERIALĂ A PREOȚIMII

de

Prot. Dr. ȘTEFAN LUPȘA
Rectorul Academiei teologice din Oradea, la Timișoara

La 18 August 1771 îi trimise împărăteasa Maria Terezia deputației aulice ilirice (= Ministerul Sârbilor din Impărăție) un raport al comisiei transilvănene în cele religioase, împreună cu un bilet în care ordona ca deputația ilirică să studieze acel raport și în urmare să compună un sistem solid de propuneri pentru promovarea unirii în Transilvania, împreună cu expunerea istorică a mijloacelor ce s'au propus mai înainte în vederea acestui scop.

Raportul în chestiune al comisiei transilvănene fusese provocat de două rezoluții imperiale din 1768 și 1769.

Prin cea dintâi, împărăteasa lua trei dispoziții în favorul răspândirii unirii: 1. In urma relației iezuitului K. Delpini despre bunul rezultat al unei călătorii de propagare a unirii, intreprinse ca vizitație de episcopul Rednic și de însoțitorii săi, îi acorda acestuia 10.000 de florini pentru a le face cadouri celor convertiți. 2. Rânduia pentru parohii acestora leafă crescândă, dela 1 Ianuarie 1768, și anume: anul I: 12 fl., a. II: 16, III: 20 fl. și așa mai departe, în fiecare an sporind cu 4 fl., până când, stăruind în unire, ajung (în 36 de ani) la leafă anuală de 150 de florini, care le rămâne apoi leafă constantă. (In trecut primeau imediat 150 fl. anual). Mai ordona cu privire la parohii uniți această rezoluție publicarea din nou a celei din 1759, în sensul căreia parohii uniți sunt scutiți

de dări pentru teren de 20 de câble de bucate şi 15 cară de fân şi pentru oricâte vite ar avea, cu răspicarea, că ea se referă şi la preoţii cari vor trece în viitor la unire. 3. Mai dispunea în sfârşit rezoluţia din 1768 ca averea rămasă dela răposatul episcop al ortodocşilor ardeleni, Dionisie Novacovici, să se întrebuinţeze pentru mărirea fondului seminarului clerical unit din Blaj.

A doua rezoluţie, cea din 1769, cerea socoteala banilor cheltuiţi din suma donată prin rezoluţia precedentă (de 10.000 fl.) şi un plan de propuneri pentru cheltuirea celor încă necheltuiţi, cu consideraţie de preferinţă la retribuirea preoţilor care se unesc (retribuire în felul propus în rezoluţia precedentă).

Vicarul general al episcopiei unite arătă în răspunsul la această rezoluţie că s'au cheltuit 5081 fl. pentru remunerarea popilor care s'au unit şi pentru înzestrarea lor (resp. a bisericilor lor parohiale) cu odăjdii şi cărţi bisericeşti. Restul de 4919 fl. propune vicarul să se întrebuinţeze pentru remunerarea preoţilor cari au primit, primesc şi vor primi unirea şi anume aşa, ca acest rest să fie întregit din fondul religionar („portughez", romano-catolic) ardelean până la atâta încât să li se poată da din tot începutul tuturor preoţilor uniţi congrua întreagă de 150 fl. pe an. Mai propunea înzestrarea tuturor parohiilor unite cu sesii şi cu dijmă (Zehend-Quarten).

La aceste propuneri făcu camera aulică (=Curtea de Conturi) următoarele reflexii:

Parohii unite îndeplinite există 691, vacante 80, total 771, ceea ce înseamnă chiar cu congrua iniţială de 12 fl. pe an cheltuială de 9252 fl. în anul I, în anul al II-lea 9252+3084 (augment de 4 fl. de parohie), în anul al III-lea 9252+3084+3084 (dacă nu se mai înmulţesc parohiile) şi aşa mai departe. Iar dacă s'ar socoti fiecare parohie cu salar de 150 fl. pe an, cum propune episcopia unită, ar fi 115.650 fl. pe an salariile preoţilor uniţi din cele 771 de parohii. Fondul religionar ardelean însă e mai puţin de o jumătate de milion, aşa încât chiar şi în felul întâi de salarizare (12+4 de fiecare an în plus), procentele lui numai în primii trei ani ar ajunge pentru acoperirea sa-

lariilor, iar în al doilea fel de salarizare (cu 150 fl. pe an) nici a șasea parte din salar nu s'ar putea acoperi din procentele fondului religionar ardelean. Camera propuse deci ca: 1. Numărul preoților uniți să fie redus și limitat. 2. Dela Stat și din fondul religionar să se plătească numai completarea veniturilor parohiilor unite la suma de 150 fl. pe an. In vederea acestui aranjament, propuse conscrierea parohiilor unite cu indicarea sesiei ce o au și a dijmei ce o dă satul pastorului protestant și care ar putea să se dea și parohului unit.

Impărăteasa aprobă.

Camera îi ordonă deci comisiei transilvănene să procedeze la executare.

Primi însă răspunsul că planul nu e executabil, deoarece cu toate că foarte mult popor părăsește unirea, popi rămân totuși foarte mulți uniți: protocolul in Religiosis din anul 1769 arată 1500 de preoți uniți în Ardeal. Rezoluția imperială la acel protocol ordonase ca guvernatorul Odonel și episcopul latin să ceară dela episcopul unit următoarele date: 1. Ce bir și ce stole au preoții uniți dela credincioșii lor? 2. Câți candidați la preoție dă pe an seminarul din Blaj? 3. Unde se duce venitul celor două sesii monahale rămase vacante prin faptul că în mânăstirea din Blaj sunt numai 9 monahi iar sesii (prebende) sunt 11 sistemizate? 4. Care parohii și care parohi au sesii? — Episcopul latin și guvernatorul Odonel au refuzat însă a culege aceste informațiuni din motivul că astfel de investigațiuni ar putea provoca turburări, care ar fi grave din cauza primejdiei răsboiului din preajma Țării. Comisia în cele transilvănene, de acord cu acești doi membri ai săi, îi exprimă deci împărătesei părerea că popii uniți având scutirea de dări nu numai pentru sesia parohiei ci și pentru averea lor proprie mobilă și imobilă și mai având și bir și stole, mai pot aștepta cu îmbunătățirea stării lor până la ocaziuni mai prielnice.

Primind acest raport neplăcut iperprozelitismului ei, împărăteasa încearcă să caute mijloace noui pentru ajutorarea unirii ardelene, fătul răsfățat al casei sale.

In căutarea de unelte mai docile decât autoritățile ardelene — prea prudente — alegerea sa cade peste . . . deputațiunea aulică ilirică, forul cel mai antiunionist al curții vieneze. Explicarea acestei alegeri ar fi poate de căutat în misterul logicii de femeie? — Alegerea avu de rezultat un lung (33 pagini de coale bătute la mașină) memoriu (St. R. 1061—1772) pe care-l redau aci în traducere foarte puțin rezumativă, care însă nefăcând decât istorie servilă literei documentelor, propuneri practice și inițiative sincere pentru promovarea unirii ardelene deloc, de aceea el nu-i putu fi de folos împărătesei, ci fu depus din ordinul ei la arhivă (auf a. h. Befehl reponiret worden — e notat la sfârșitul lui cu creion, iar cu cerneală: vide num. 2755—1771).

Primind ordinul împărătesei de a elabora și propune un sistem de mijloace pentru promovarea unirii în Ardeal, deputația ilirică răspunde că ea n'a avut nicicând vreo influință în afacerile ortodocșilor și uniților ardeleni. Drept aceea cere ca: 1. Să i se pună la dispoziție tot materialul arhivistic privitor la unirea ardeleană, dela începutul ei, pentru a se informa. 2. Să se ordone facerea unei conscripții a ortodocșilor și a uniților ardeleni și anume cu aspră imparțialitate, deoarece sunt de prevăzut presiuni de falsificare în favorul uneia din partide, și să i se prezinte acea conscripție. 3. Să i se dea voie să se consulte, în vederea elaborării sistemului de propus, cu președintele și eventual cu consilierii comisiei in Transylvanicis și 4. eventual și cu episcopul latin al Ardealului.

Impărăteasa a răspuns imediat că i se vor da deputației ilirice actele cerute din arhive și că ea are voie să se consulte cu președintele comisiei transilvănene, contele Breuner, pentru executarea misiunii ce a primit.

La 26 Septemvrie 1771 apoi i-a și pus împărăteasa la dispoziție deputației actele privitoare la unirea ardeleană, însoțite de o listă a lor.

Examinându-le, deputațiunea își exprimă părerea că din unele perioade lungi, de mulți ani, nu e nici un act și că deci ele înfățișază numai fragmentar și incoherent istoria unirii; în special lipsesc acte despre timpurile mai

vechi și despre cele dintâi vremuri ale unirii. Acestea le ceru dela contele Breuner, dar nici acesta nu-i dete însă decât tot acte privitoare la turburările bucovene, dar și dintre acestea nu pe cele mai importante, în special nu i-a dat raportul principal al generalului Buccov despre lucrările comisiei de anchetă („de dismembrare" o numește dl S. Dragomir). Se pare că nici nu cunoaște comisia in Transylvanicis acel raport, deși acela trebue — după părerea deputațiunii — să formeze baza pentru elaborarea unui bun sistem al unirii ardelene.

Temându-se însă că cerând și așteptând noui acte pentru completarea informațiunii sale pierde vremea în zadar și amână prea mult executarea ordinului, deputațiunea se mulțumi cu cele două grămezi de acte, primite dela împărăteasa și dela contele Breuner și prezintă pe baza studierii lor astfel starea unirii, cauzele decadenței ei și mijloacele prin care ar putea fi ea promovată.

In ce privește primele două lucruri, constată că: 1. Din principii false s'au considerat drept uniți cei ce nici-odată n'au fost într'adevăr uniți. 2. Preoțimea românească din Ardeal, incultă și fără zel, și-a căutat numai avantaje și foloase pentru sine, neglijându-și datorințele chemării sale și neluminând poporul, care apoi pus în mișcare de silnicii și persecuții s'a revoltat cu amărăciune, lepădând unirea. 3. Că împărăteasa în zelul sfânt al sufletului ei n'a cruțat niciun mijloc pentru a ridica din nou unirea, atât prin luarea de măsuri, cât și prin acordarea de ajutoare în acest scop. 4. Despre efectul acestora nu poate relata nimic deputațiunea, deoarece nu reiese din actele ce i le-a pus la dispoziție comisia transilvăneană. 5. Dimpotrivă, aceste acte trădează că episcopul unit nu se conformează ordinelor imperiale și că pentru aceasta trebuia tras la răspundere; guvernatorul Ardealului și episcopul latin opinând însă că măsura aceasta ar fi pentru moment inoportună, comisia ardeleană s'a alăturat părerii lor.

Mai detailat, pe cât permit actele puse la dispoziția sa, deputațiunea poate schița astfel starea și decadența unirii ardelene:

Inainte de a ocupa împăratul Leopold Ardealul, Românii ardeleni şi-au schimbat confesiunea (?) de mai multe ori, ataşându-se celei a principelui domnitor. Sub Ioan Sigismund Zapolya au stat sub conducerea unui superintendent arian (unitarian), (?) sub principele Rákóczy (Ragozzi) sub a unuia reformat. Impăratul Leopold, care i-a găsit ataşaţi schismei greceşti, îşi puse în gând să-i unească cu Roma şi emise un decret în acest sens, prescriind că Românii care se vor uni cu una din cele 4 religii recepte, vor primi privilegiile aceleia. Urmarea fu că partea cea mai mare a Românilor, cu excepţia doar a companiilor greceşti din Sibiu şi Braşov, a câtorva făgărăşeni şi a câtorva sate din Ţara Bârsei, au trecut la unirea cu catolicii şi anume în Alba-Iulia, în modul acela că Atanasie, la un sinod general, însoţit de mulţi popi, în prezenţa vistiernicului Şt. Apor şi a multor altora se declară în public pentru unire şi aceasta o primi apoi şi clerul, convocat şi el, precum şi poporul, prin câte 3 deputaţi din fiecare sat.

Despre acest rezultat s'a spus apoi, dar greşit, că toţi Românii ardeleni, afară de cele trei localităţi induse ca excepţie, ar fi fost uniţi. Adevărul este însă că proporţional totdeauna au fost mai multe familii preoţeşti decât laice unite, din motivul că din unire numai popii trăgeau folos şi anume scutirea de toate dările, iar laicii nimic.

Nu e deci deloc de mirare că, într'o astfel de rea tocmeală, pe de o parte popii şi-au urmărit numai avantajul lor propriu sub aparenţa unirii şi aparenţa aceasta au păstrat-o atâta vreme cât n'au avut altă perspectivă mai bună, iar pe de altă parte laicii, fără noţiuni exacte despre religia lor, la cel mai mic motiv şi la nemulţumirea cu clerul au pornit-o razna, cu excese, producându-i unirii la început defecţiuni număroase, iar apoi tot mai mare decadenţă.

In anul 1744 primi unirea cea dintâi lovitură mai simţită, când nu numai episcopul Klein se purtă foarte suspect în privinţa unirii şi — se presupune că de frica pedepsei — fugi la Roma, ci şi impostorul Visarion se furişă în ţară pe căi şi prin mijloace nepermise şi, prin pietate prefăcută şi prin asprime impresionând poporul

românesc cel înclinat spre nestatornicie și superstiție, prin predicile sale îl făcu atent și-l induse în rătăcire așa încât își alungă popii uniți, ocupă bisericile și tulbură chiar liniștea publică prin revolte. In anii 50 apoi sub conducerea altui popă obraznic și impostor, numit Sofronie, poporul românesc aproape pretutindeni fu cuprins de furioasa nebunie a lepădării unirii, pe alocuri cu violențe dintre cele mai culpabile. Epoca lui Sofronie fu cea mai regretabilă pentru unire, deoarece pentru a recâștiga liniștea în Țară, stăpânirea fu nevoită să-i tolereze pe neuniți, să le admită episcop și să trimită în anul 1761 o comisie care să-i despartă pe uniți și neuniți cu bisericile și popii lor. Comisia a aflat prea puține familii unite: rapoartele bucovene în câteva districte dau 6121 familii unite și 20.657 neunite.

La 1761 nu li s'a acordat neuniților decât toleranță, dar și aceasta pe lângă următoarele condițiuni și restricțiuni: Să restitue uniților bisericile ocupate, să nu mai ocupe altele, să reprimească popii alungați, să nu mai facă niciun rău popilor și laicilor uniți, să nu țină întruniri, să nu primească trimiși din străinătate și să n'asculte de ei, ci să-i denunțe autorităților, iar dacă au popi din străinătate, să garanteze pentru ei. Popii neuniți nu primesc sesii ci au să fie întreținuți de popor. Nu primesc nici scutire de taxele iobăgești, afară de taxa capului. Popii uniți însă mențin sesia și scutirile, chiar dacă trece satul întreg la neunire și după moartea lor sesia nu-i rămâne parohiei neunite ci reintră 'n proprietatea vechiului proprietar, căruia-i aparținuse înainte de a deveni sesie parohială. Biserica din sat încă e a uniților, chiar dacă ortodocșii sunt mai numeroși în sat. (In anul 1767 s'a precizat că dacă uniții sunt mai puțin de $^1/_4$ din populația satului, iar neuniții mai mulți de $^2/_3$, abia atunci trece biserica la neuniți, dar nu se află în acte nici un caz de urmarea acestei regule. In 1761 ordonase împărăteasa ca în satele unde nu sunt decât 1—2 uniți, neuniții să fie obligați a le zidi capelă; sesia parohială va fi a acestei capele, iar Statul îi va da 100 de florini subvenție de înzestrare). Episcopului neuniților, în sfârșit, i s'au dat, sub jurământ, următoarele

instrucţiuni la 1761: Numirea sa e numai din graţie şi poate fi revocată oricând. El va depinde şi în cele spirituale de curtea imperială, la care însă în cele temporale nu va face recurs decât când autorităţile ardelene i-ar refuza vreo cerere. N'are să pună nici o piedecă în calea răspândirii unirii, nici nu va uşura căderea dela unire. Privilegiile ilirice nu se extind asupra Ardealului; nici un ortodox ardelean nu poate ridica pretenţie de a le fi părtaş. I se acordă ca leafă, pe lângă florinul anual dela fiecare paroh, 2000 de fl. pe an dela Stat.

Dela dismembrarea săvârşită de comisia bucoveană încoace, se pare că n'a mai fost nici o mişcare între uniţi şi neuniţi în Ardeal. Lipsindu-i însă actele cu rezultatul acelei dismembrări şi presupunâd că totuşi s'au putut întâmpla an de an schimbări în aşezarea fixată de comisia bucoveană, deputaţia e de părerea ca să se ceară conscrierea an de an a satelor şi a sufletelor unite şi neunite din Ardeal.

Impărăteasa ordonase acest lucru, cel puţin episcopului unit. Deputaţiunea n'a găsit însă decât o singură conscripţie dela acesta, din 1766, care arată că în 1765 avusese 400 de biserici, 1594 preoţi şi 20.222 familii unite; iar în 1766: 406 biserici, 1539 preoţi şi 46.294 familii, dar deputaţiunea ilirică se îndoieşte de exactitatea acestei conscripţii, mai ales că a tras-o la îndoială, ca părtinitoare, mărind numărul uniţilor, şi comisiunea in Transylvanicis. Aceeaşi îndoială planează şi asupra raportului prea favorabil ce l-a făcut P. Delpini S. J. despre vizitaţia din anul 1768 a episcopului Rednic, pe baza căruia Majestatea Sa i-a acordat episcopului Rednic 10.000 de florini ca să-i întrebuinţeze pentru şi mai marea răspândire a unirii. Pentrucă raportul nu indică nici un sat şi nici un suflet convertit cu ocazia acelei vizitaţii, cu numele, şi nici că oare convertirea era durabilă sau numai aparentă, mai degrabă crede deputaţia că sporul acela de unire va fi având defecte esenţiale, cum de altfel are întreaga unire ardeleană.

Cel puţin suficient îndemn spre astfel de presupuneri îi da deputaţiunii chiar raportul comisiunii transilvănene

în cele religioase, (care a primit în acelaşi timp cu deputaţiunea ilirică aceeaşi însărcinare de a elabora raport şi proiect despre starea unirii ardelene şi despre mijloacele de a o face să prospere) făcut în chestiunea socotelii întrebuinţării celor 10.000 de florini, când camera aulică pusese ad acta proiectele amintite mai sus de reducere a popilor superflui şi de înzestrare şi salarizare a celor necesari. Atunci remonstrase comisiunea transilvăneană că popii uniţi supranumerari nu-i aduc unirii nici un avantaj, ci numai îngreunează fondul contribuţional, protestase că episcopul unit n'a executat ordinul imperial ce i se dăduse pentru înlăturarea popilor superflui şi stăruise să i se ceară episcopului unit raport anual despre numărul parohilor, parohiilor şi credincioşilor, cu îndeplinirea rubricilor amintite mai sus, la început. La intervenţia preşedintelui guvernului, contele Odonel şi a episcopului latin Baitai s'a decis însă ca să nu i se ceară acel raport anual până vor fi timpuri mai paşnice, ca nu cumva să se producă turburări între Românii ardeleni şi ca nu cumva să participe la ele chiar şi episcopul unit însuşi.

Frica aceasta, mai ales în privinţa episcopului unit, arată că unirea ardeleană stă pe temelii nesigure.

Intre mijloacele pentru susţinerea unirii e domeniul Blajului, cu venit de 6000 de fl. anual, fundaţie imperială din anul 1738, cu articole care prevăd ca jumătate venitul să servească la întreţinerea episcopului, iar cealaltă jumătate la următoarele cheltueli: 150 fl. întreţinerea vicarului, 250 fl. a doi profesori, 800 fl. a 8 călugări în Blaj (iniţial se prevedeau 11), 700 fl. a 20 de alumni în Blaj şi 128 fl. pentru drumul spre Roma a 3 alumni întreţinuţi de Collegium Romanum. Mai trebuia să-l întreţină domeniul şi pe teologul vlădicesc, numit de mitropolitul primat al Ungariei.

Episcopul unit Aron prin testament lăsă încă o moşie, cea din Cut, cumpărată dela contele Bethlen, cancelar ardelean, precum şi o tipografie, o bibliotecă, mai multe edificii, 3000 de fl. în numerar şi tot ce avusese el seminarului şi mănăstirii făcute de el în Blaj, cu condiţia ca în mănăstire să se ţină regula sfântului Vasile cel Mare. Con-

diţia aceasta a dat loc la certe între călugării mănăstirii blăjene şi urmaşul lui Aron, în urma cărora Grigorie Maior fu închis la Muncaciu. Impărăteasa a confirmat testamentul lui Aron, cu adaosul ca averea lăsată de el să nu se amestece cu fundaţiunea imperială din 1738.

Cerând împărăteasa la 1767 raport despre executarea testamentului lui Aron, comisia transilvăneană pentru cele religioase, pe baza datelor episcopului şi ale vicarului unit, raportă că mănăstirea şi seminarul funcţionează cu 4 patres professi şi 5 clerici professi, din care 3 au studiat la Roma, 1 la Tyrnavia, 5 novici şi 22 de alumni, dar că ieromonahii nu sunt în numărul prevăzut de testament şi n'au fost nici în 1765 şi 1766; drept aceea comisia trans. crezuse necesar să se întrebe episcopul ce s'a făcut cu banii din care trebuiau întreţinuţi monahii care lipseau, dar nu s'a întrebat. De aceea îmbunătăţirile anuale prevăzute de testator nu s'au făcut.

Starea şi funcţionarea în timpul de faţă a fundaţiunii imperiale şi a celei episcopale nu se arată în actele puse la dispoziţia deputaţiunii.

Se pare că moşia Cut nu e încă transcrisă pe biserica unită, deoarece contractul încheiat cu contele Bethlen a trebuit aprobat de împărăteasă prin Camera Aulică; aprobarea a sosit, dar din acte nu reiese dacă s'a făcut apoi într'adevăr predarea moşiei noului proprietar.

In aceeaşi situaţie se află şi moşiile mănăstirilor: din Alba-Iulia (moşia Oarda), din Râmeţi (jud. Alba) şi din Geoagiul de Jos (jud. Hunedorii), pe care episcopul Aron încă le testase fundaţiei sale, dar care se aflau şi atunci şi se află încă în mâni străine.

Cu privire la moşia Oarda, guvernul şi comisia transilvăneană au cules următoarele informaţiuni: Episcopul unit n'are nici o hârtie care să-i dea vreun drept de posesiune asupra ei. Martori de pe moşie spun că pe vremuri moşia a fost cumpărată dela un particular de episcopul unit Atanasie. Cumpărătura aceasta nu-i dă caracter de moşie bisericească, mai ales că vânzarea particularul n'o putuse face iure perpetuo, deoarece moşia aparţinea

domeniului fiscal din Alba-Iulia. Mai târziu ea trecu în posesiunea Grecului Stratyi (Istrati), prin execuţie pentru o datorie ce-o avea episcopul Atanasie către el; episcopul Klein l-a alungat cu forţa din moşie, dar moşia îi fu restituită Grecului prin execuţia unei sentinţe judecătoreşti. După cele păţite, Grecul se grăbi s'o vândă baronului Dietrich, acesta o vându Bulgarului Brentici, aşa încât testamentul episcopului Aron nu poate fi executat cu privire la moşia Oarda decât prin proces.

In ce priveşte moşia mănăstirii Râmeţi, episcopul latin a raportat că mănăstirea aceasta s'a ridicat demult, fără permisiunea proprietarilor feudali şi a bisericii catolice şi fără privilegiu şi apoi cu vremea a fost înzestrată cu terenuri, dar după exemplul ţinutului făgărăşan, unde comisia bucoveană pentru renitenţa monahilor a distrus 40 de mănăstiri de acestea, iar moşiile lor au fost înglobate în moşia proprietarilor regiunii, aşa ar trebui să se facă şi cu mănăstirea dela Râmeţi şi fiindcă regiunea în care e moşia mănăstirii e domeniul episcopiei latine de Alba-Iulia, moşia desfiinţatei mănăstiri ortodoxe române dela Râmeţi să treacă în proprietatea episcopiei latine dela Alba-Iulia. Guvernul şi cancelaria ardeleană au şi propus acest lucru la forul competent.

Cu moşia mănăstirii din Geoagiul de Jos stă altfel lucrul, deoarece terenurile ce o compun au fost luate iarăşi în posesiune de ctitorii care i le donaseră, ei fiind parte nobili, parte contribuabili cu drept de proprietate. Ei se declară gata a ceda moşiile iarăşi mănăstirii, dacă se admite reclădirea ei. Comisiunea ardeleană aici e de părerea să se lase chestiunea baltă, iar dacă episcopul unit ridică pretenţii, să fie îndrumat la proces. Impărăteasa aprobă, dar cere să se ancheteze nu cumva i s'au călcat oarecare drepturi de prim proprietar de drept cu ocazia desfiinţării mănăstirii şi a înstrăinării averilor ei. Guvernul şi comisia ardeleană dau următoarele lămuriri:

Originea mănăstirilor ortodoxe o află guvernul în uzul că în Ţara Oltului unii boieri, în alte ţinuturi nişte nobiles unius sessionis sau chiar ţărani mai înstăriţi au început să lăzuească (târsească, curețe) prin pădurile comune

şi chiar şi prin cele interzise şi apoi lazurile (locurile curăţite de arbori) au început a le folosi şi succesiv a le lărgi, a clădi pe ele colibi şi în acestea a-şi aşeza copii sau rude ca eremiţi, cari apoi sub masca religiei ademeneau poporul la ei ca să le ajute le lărgirea lazurilor şi apoi aceste lazuri lărgite le-au uzurpat ca proprietate a lor. Iar proprietarii legali cu toate că observau uzurparea şi relele ce decurgeau din ea, anume că acele colibe, mai apoi mănăstiri, serveau de adăpost la emisari, tâlhari şi alte venituri, totuşi n'au îndrăsnit să se ridice împotriva lor, deoarece poporul ţinea mult la pelerinajele sale la ele. Şi astfel mănăstirile au rămas în posesiunea moşiilor lor până la comisia lui Buccov, care a dărâmat prea puţine din acele mănăstiri. Guvernul era deci de părerea ca în localităţile cu moşii mănăstireşti să se transfere mănăstiri (unite); cancelaria ardeleană însă era contra, din motivul că în aceste localităţi există biserici unite, deci mănăstirea ar fi inutilă şi ar înmulţi fără rost personalul clerical unit care şi aşa apasă greu pe impozite, ci dimpotrivă, cancelaria propune ca mai degrabă să fie desfiinţate şi distruse după exemplul bucovean şi mănăstirile care mai există prin păduri fără permise şi fără privilegii, chiar dacă ar fi unite unele din ele, pentrucă sunt novice şi periculoase şi moşiile lor sau să se restitue proprietarului regiunii, sau comunelor pe teritorul cărora zac. Ba ar trebui desfiinţate chiar şi mănăstirile privilegiate, dar moşiile lor, ca unele ce au caracter de fundaţii bisericeşti, să se întrebuinţeze ad pias causas după propunerea episcopului unit şi a guvernului ardelean, pe care Majestatea Sa ar aproba-o din caz în caz. Inceputul ar trebui făcut cu cele ce turbură mai mult apele (bey jenen, die zur Salz Schaerzung Gelegenheit geben, der Aufgang zu machen). Totodată însă să i se interzică şi episcopului unit de a mai înfiinţa vreo mănăstire fără prealabilă încuviinţare.

Că aceste prea înalte dispoziţiuni s'au efectuat, în parte măcar, şi în câtă parte, sau deloc, deputaţiunea ilirică nu poate afla din actele ce i s'au pus la dispoziţie.

In raportul de mai sus guvernul atinse şi problema sesiilor parohiale, amintind că la 1760 hotărâse împără-

teasa că ele dacă au fost primite dela Stat sau dela particulari pentru parohul unit, nu trec cu satul care trece la neunire, ci îi rămân parohului dacă el rămâne unit, iar dacă trece şi el la neunire, sesia se întoarce la vechiul proprietar. In legătură cu această dispoziţie există însă o plângere din 1765 a episcopului Rednic către împărăteasa, în punctul al IV-lea al memoriului ce a prezentat dânsul atunci despre promovarea unirii, unde cere restituirea tuturor sesiilor pe cari le-au pierdut uniţii mai ales în timpul ultimelor turburări şi se plânge că în localităţile unde s'a lepădat unirea, s'au tolerat popi schismatici, iar cei uniţi nu pot să le facă concurenţă, fiindcă în satul întreg nu pot afla om care să-i găzduiască, aşa încât neputând petrece în sat, nu pot nici predica acolo. Se mai plânge că şi proprietarii satelor, în cea mai mare parte protestanţi, favorizează lepădarea unirii, parte pentru a intra în posesiunea sesiilor, parte pentru a-şi câştiga simpatia poporului.

Memoriul amintit al episcopului Rednic în punctul I al său cere şi şcoli pentru Românii ardeleni, provocându-se şi la cererea similară din 1763 a antecesorului său Aron, care, ca şi odinioară împăratul Leopold, desígnase ca localităţi pentru şcoale în care să se poată pregăti viitorii preoţi şi funcţionari români Alba-Iulia, Făgăraşul şi Haţegul. Cerea ca ele să fie înzestrate cu averile mănăstirilor desfiinţate de comisia bucoveană, ca Râmeţii şi Geoagiul de Jos, care au fost răpite de proprietarii din jur.

In anul 1769 făcu episcopul Rednic memoriu nou despre mijloacele de a favoriza unirea, propunând ca în fiecare din cele 54 de protopopiate ale eparhiei sale să se institue câte un preot misionar ambulant, capabil, care să viziteze pe rând cele peste 30 de sate ale protopopiatului.

Tot atunci propunea Lt. Colonelul Enzenberg ca cei 7000 de florini rămaşi în cassa regimentului românesc din Valea Rodnei, nedistribuiţi din cauza turburărilor de mai înainte, să se întrebuinţeze pentru mănăstirea din Valea Rodnei, propusă spre a întreţine o şcoală latinească.

Biletul imperial alăturat aprobă în principiu ambele propuneri şi cere ca guvernatorul, în înţelegere cu epis-

copul latin, să-i facă propuneri cu privire la modalitatea executării, examinând totodată și punctele despre care s'a scris la începutul prezentului memoriu. Guvernatorul și episcopul însă, precum am amintit acolo, n'au găsit oportun să ceară lămuriri dela episcopul unit, de frica de a nu provoca turburări, nedorite din cauza primejdiei răsboiului din preajma țării.

Punctele acelea priveau restrângerea numărului preoților și precizarea veniturilor lor, în special a celor ce le mai au ei pe lângă stole. Dar înainte cu mulți ani, ambii episcopi, pe rând, s'au plâns că în retribuția preoților nu e echitate; în satele unde sunt 2—3 și chiar 4—5 parohi în funcțiune e greu să le dai salar, ci trebue să-i lași să-și susțină familiile din slugărit. Cei mai mulți au fost hirotoniți în provinciile de sub Turci și apoi mărturisind unirea, au ajuns parohi. Lepădând apoi satele unirea, mulți parohi uniți au rămas fără biserici și fără credincioși. Drept aceea s'a ordonat să nu li se mai dea parohii în schimbul mărturisirii unirii preoților hirotoniți în provinciile de sub Turci, iar la Blaj să nu se hirotonească decât persoane examinate de teolog și numai în măsura posturilor sistematizate, despre care consistorul să facă des tabele cu indicarea numărului credincioșilor uniți din parohiile unite. Alumnii din Blaj s'a dispus să învețe germană și aritmetică. S'a mai dispus să se facă și pentru fete școală. A dispus împărăteasa și aceea, ca preoții fără școală să fie chemați pentru curs și examen la Blaj și ca episcopul unit să facă neîntrerupt vizitațiuni și să facă raport anual despre progresul unirii. Lista celor nou uniți are să fie întărită cu semnăturile celor convertiți, date cu tragere de cruce în prezența unui judecător, cu care ocazie convertitorii au să-i admonieze că nu mai au voie să părăsească unirea. Episcopul să aibă grijă ca noii convertiți să primească parohi dintre cei mai destoinici.

Școala latinească s'a deschis în Valea Rodnei pentru copiii uniți de grăniceri și dacă va da roade, se va generaliza și 'n alte ținuturi.

S'a mai ordonat ca parohii uniți să fie la fel înzes-

trați cu sesii și salar ca cei catolici, iar laicii uniți să fie admiși în funcții la fel cu catolicii.

A mai ordonat împărăteasa în 1761 ca și uniții ardeleni să fie împărtășiți cu subvenții din fondul portughez, pentru clădiri de: biserici, case parohiale și școli. Cu această dispoziție e în legătură și ordinul preaînalt către guvernul ardelean, care avea să arate cum are de gând să folosească în anul 1769 veniturile fondului religionar.

Lipsa actelor, în frunte cu dosarul dismembrării bucovene, pune deputațiunea în neputința de a ști întru cât s'au îndeplinit număroasele ordine și dispoziții date în favorul unirii ardelene și de a prezenta mai precis starea ei și mijloacele necesare pentru a-i veni într'ajutor.

TRANSMISIBILITATEA RĂULUI

TEORIA GENERICĂ A CĂDERII ORIGINARE

de

Preot Dr. ISIDOR TODORAN

Profesor la Academia teologică din Cluj

Înainte de a fi cercetată pe plan intelectual, adică înainte de a deveni o problemă, existenţa răului din lume e trăită adânc în experienţă. Cel puţin sub forma erorii şi a suferinţii, răul pare intim legat de viaţa pământească, astfel că nimeni nu-l poate nega, nici face din el numai un minus de fericire. Lupta dintre tendinţa spre optimism şi cea spre pesimism, tendinţe fundamentale în viaţa omului, face ca prezenţa răului să se simtă tot mai mult şi să bată, în cele din urmă, la poarta arenei frământărilor raţionale, devenind o problemă, una din cele mai chinuitoare probleme. In faţa reflexiunii conştiente, ea se prezintă fie ca antiteză între adevăr şi eroare, fie ca antiteză între fericire şi suferinţă, fie ca antiteză între bine şi rău moral. Sunt atâtea antiteze, e atâta rău în lume! „Deşertăciunea deşertăciunilor, toate sunt deşertăciune". Şi aceasta într'o lume care stă sub stăpânirea unui Dumnezeu înţelept, bun şi atotputernic.

Gânditorii încearcă să pătrundă acest mister; necredincioşii caută să facă din el motiv şi explicaţie a revoltei lor.

Prezenţa şi acţiunea răului simţindu-se totdeauna, problema lui stă în rândul problemelor eterne ale omului, atât din motive teoretice, cât şi din puternice consideraţiuni practice. Nici o altă problemă nu pune într'atâta în cauză însăşi existenţa lui Dumnezeu şi rostul vieţii omului, ca aceasta. De felul cum omul va deslega problema răului va depinde, în mare măsură, înţelegerea poziţiei sale în univers şi, ca urmare, comportarea în viaţa practică şi, deci, realizarea destinului său. Căci nu-i fără importanţă de a se şti, în definitiv, dacă lumea aceasta de suferinţe şi de păcate este sau nu operă divină. Aceasta e „problema interminabilă", cum o numea Carlyle, care apare în toate spiritele şi căreia fiecare trebue să-i dea o deslegare.

Această problemă mai este şi foarte complexă. Intrebările principale care s'au pus în legătură cu ea sunt: 1. Care e natura răului? 2. Care e origina răului? 3. Care e rostul răului în lume şi în viaţa omului? Soluţiile care s'au dat acestor chestiuni sunt felurite, după

timp și după oameni. Referitor la prima întrebare, s'a spus, în genere, că răul e o *desordine care nu trebue să fie* și s'au deosebit trei forme ale răului: răul metafizic, fizic și moral. Dacă *desordinea* e socotită în sine ca o substanță, avem substanțialismul; dacă desordinea e considerată ca inexistentă în lucruri, ea fiind ceva pur subiectiv, avem subiectivismul; dacă realitatea desordinii este afirmată, dar nu ca substanță ci ca accident, avem accidentalismul.

Există și o atitudine care neagă pur și simplu răul. Aceasta e identică cu a celui care închide ochii în fața primejdiei, negând-o pentrucă n'o vede. Optimismul absolut însă contrazice întreaga experiență omenească. „Sentimentul întregului gen uman depune contra optimismului". (P. De Bonniot, Le problème du mal, p. 16).

Intrebării a doua s'a răspuns iarăși în diferite chipuri: răul ar fi o condiție a existenței limitate — fie în ordinea metafizică, fie în cea fizică sau morală —, răul și-ar avea originea în materia care e rea, răul ar fi de origină socială, răul ar deriva din libertatea nepotrivit intrebuințată, libertatea fiind singura rațiune suficientă posibilă a răului, firește nu libertatea în sine fiind răul, ci păcatul, etc. La întrebarea a treia s'a răspuns, între altele, că, în lume, răul ar fi condiția ierarhizării, evoluției și progresului; iar în viața omului ar fi fie avertisment, remediu sau pedeapsă ale unei stări neconforme cu ordinea firii, fie mijloc de mântuire.

Toate aceste întrebări și răspunsuri și altele multe cu care se conexează, formează tot atâtea capitole importante în tratarea problemei răului, ceeace arată complexitatea particulară a acestei probleme, pentru a cărei deslegare s'au consumat atâtea eforturi în istoria cugetării omenești. De fapt, problema răului nu-i o singură problemă, ci un șir întreg de probleme.

* * *

Răul fiind desordinea care nu trebue să fie, n'a putut pătrunde în lume decât printr'o voință liberă, căci unde nu-i voință sau nu-i voință liberă, nu poate fi vorba de ceva care *trebue* sau *nu trebue* să fie, deci de bine și de rău. Această voință liberă nu poate fi decât sau voința divină sau voința umană. In voința divină nu se găsește origina răului, căci lui Dumnezeu nu i se poate atribui voința directă a desordinei, fiind sfânt și bun, nici neputință față de desordine, fiind atotputernic, și Dumnezeu nu poate fi conceput decât cu aceste atribute: sfințenie și atotputernicie. Și atunci, sau Dumnezeu nu este Dumnezeul conștiinței, sau este creatorul unei lumi bune

Evident că numai ultima alternativă stă. Deci origina răului trebue căutată în libertatea voinţii umane, libertate care constitue esenţa voinţii. Numai prin libertate a putut pătrunde răul în lume şi în omenire. Dar libertatea nu este atunci ea însăşi un rău? Nu, căci Dumnezeu a creat pe om liber pentrucă l-a voit bun şi fericit, voinţa lui fiind fericirea şi sfinţenia omului; iar fericire şi sfinţenie adevărate nu se pot găsi înafară de libertate.

Omul n'a mers drept în ainte pe drumul destinului său, s'a abătut din cale şi prin acţiunea lui desordonată a lăsat să inunde răul în sine şi în lume. De atunci chiar, un caracter al răului este acela de a fi universal şi ereditar — dacă nu ca act, cel puţin ca predispoziţie. Toţi oamenii *sunt* şi *se nasc* păcătoşi. „Nu este om care să fie viu şi să nu greşească", zice Sf. Scriptură şi Biserica (I Regi 8, 46; ectenia morţilor); căci întru fărădelegi s'a zămislit omul şi întru păcate l-a născut maica lui (Ps. 50) şi de aceea nimeni nu-i curat de întinăciune, chiar dacă viaţa lui pe pământ n'a fost decât o singură zi (Iov 14, 4). „Printr'un om a intrat păcatul în lume şi prin păcat moartea şi astfel moartea a trecut asupra tuturor oamenilor, *din pricină că toţi au păcătuit*" (Rom. 5, 12), căci „plata păcatului este moartea" (Rom. 6, 23).

Răul a pătruns în lume prin primii oameni, altfel n'ar mai fi nici universal, nici ereditar. Dar noi suntem căzuţi prin cel dintâi om sau am căzut şi noi în el? Purtăm numai consecinţele păcatului lui sau, odată cu acestea, şi responsabilitatea păcatului? De ce nu s'a mărginit răul la primul om, care a păcătuit? De ce păcatul lui ni se impută şi nouă, căci noi nu l-am săvârşit, neexistând atunci? Cu alte cuvinte, *de ce se transmite păcatul original?*

Această chestiune, care constitue un aspect special al problemei răului, ne interesează în rândurile care urmează. De obiceiu e lăsată în seama dogmaticii, ceea ce numai în parte e justificat, deoarece în legătură cu ea se ivesc discuţii care depăşesc cadrul şi metodele dogmaticii.

*
* *

Mai întâi trebue să se remarce că în orice problemă se pot distinge două lucruri: faptul şi explicaţia faptului. Când faptul există, chiar dacă nu-l putem explica, suntem convinşi că-i explicabil. A-l socoti inexplicabil în sine înseamnă a contrazice raţiunea şi a declara absurditatea ca esenţă a lucrurilor. La fel se prezintă situaţia şi în problema răului. Răul există şi o explicaţie a lui trebue să existe.

Dumnezeu, care nu poate fi conceput decât bun și atotputernic, există — existența lui Dumnezeu nu se probează prin rezolvirea problemei răului — și răul de asemenea. Cum se împacă aceste două existențe? Chiar dacă nu putem explica și nu înțelegem cum, nu ne îndoim că sunt conciliabile, că existența răului nu-i incompatibilă cu credința în Dumnezeu. Toată truda constă în a găsi explicația. Desigur, se poate ca explicația dată să nu fie cea adevărată sau să nu fie integral adevărată — nimic uman nu-i absolut și definitiv —, dar poate să se prezinte ca acceptabilă deocamdată, chiar fără a ne mulțumi pe deplin. De altfel, niciuna din soluțiile date până acum problemei răului nu este raționalicește pe de-a'ntregul acceptabilă. Probabil că rațiunea nu-i deplin competentă aici.

Așa fiind, firește că și explicația sau explicațiile propuse pentru transmisibilitatea păcatului original n'au decât titlul de ipoteze. De aceea ele și scapă ușor de vreo eventuală acuză că n'ar fi în deplină concordanță cu învățătura oficială a Bisericii.

* * *

Două dintre teoriile referitoare la felul căderii primului om ne interesează din punctul nostru de vedere: teoria individualistă și teoria generică.

Teoria individualistă a căderii, foarte răspândită din cauza comodității ei, caută să explice păcatul în mare parte prin ereditate. A căzut primul individ din seria indivizilor umani și, strict vorbind, responsabilitatea întreagă a căderii îi revine numai lui. La primul om, păcatul e pe de-a'ntregul moral, liber și conștient, dar nu tot așa și la urmași. La aceștia intervine natura lor deviată, slăbită, primită prin ereditate. De aceea urmașii nu sunt egal de responsabili cu primul om. Cu cât ne îndepărtăm de protopărinte, cu atât păcatul devine tot mai puțin moral, transformându-se în rău fizic, necesar. Pe măsură ce trece, răul devine din liber fatal, din spiritual natural. La început e păcatul, la urmă e pedeapsa. Astfel, primii oameni sunt culpabili, ultimii victime. Se poate o teorie mai comodă și mai pe placul conștiinței noastre de acum, după care tindem să aruncăm toată vina asupra altora?

Teoria aceasta pleacă dela două constatări: robia internă actuală față de păcat și ereditatea. Explică apoi prima prin a doua. Ea încearcă deci să definească răul în afară de libertate, responsabilitate și culpabilitate, acestea negăsindu-se într'o stare apreciabilă decât la cel dintâi om. Alții au greșit, iar noi suferim. Conștiința noastră se re-

voltă față de această nedreptate, după care participăm la consecințele greșelii, fără să fi greșit.

Obiecția e serioasă, ceeace face ca teoria să nu se oprească numai la această formă. Se caută uneori să se reducă revolta conștiinței prin afirmația că n'am avea de a face cu o cădere săvârșită și consumată, ci cu una care se săvârșește încontinuu, prin participarea liberă și voluntară a tuturora. Toți cad în mod liber. In cazul acesta, suferința nu mai e nedreaptă, căci numai prin aprobarea stării păcătoase de către voința conștientă, acea stare cu care ne naștem devine și vină. Acesta e sensul cuvintelor lui P. Svetlov, de ex.: „mânia Lui (a lui Dumnezeu) nu se va atinge de cei nevinovați, și dragostea lui Dumnezeu va deosebi pe prunci de cei maturi în păcat... Starea păcătoasă a pruncului nu se manifestă, ci rămâne ascunsă, de aceea și condamnarea ei nu trece din posibilitate în realitate. Asupra pruncilor morți (e vorba de copiii nebotezați), în care nu s'a manifestat starea lor păcătoasă, nu se poate manifesta nici condamnarea sau judecata lui Dumnezeu, ci se manifestă dragostea lui Dumnezeu, de care totdeauna e plină ființa lui... Din cele spuse reese, că nu se poate înțelege același lucru sub păcatul original la prunci și păcatul original la cei maturi..." (*Invățătura creștină*, vol. II, trad. rom. Chișinău, 1936, p. 203—204. Amintim pe Svetlov pentrucă lucrarea sa, nu demult tradusă în românește, are darul de a încurca pe mulți începători în ale teologiei sau nu destul de inițiați. E firesc lucru, întru cât în această carte multe probleme, printre care și problema răului, sunt tratate confuz, dându-li-se și deslegări nu totdeauna ortodoxe).

Intr'o asemenea concepție, asupra căreia am avea mai multe rezerve de făcut, cu greu se poate găsi rostul botezului copiilor. (Noi susținem că toți colaborează la cădere, dar nu în sensul teoriei individualiste). Și mai categoric în această privință se exprimă în următoarele: „Greșala lui Adam, păcatul lui, aduce cu sine condamnare și pieire tuturor urmașilor lui Adam, numai pentrucă fiecare din ei într'o măsură sau alta în chip liber se face părtaș păcatului lui Adam, urmând înclinărilor și naturii vechi a lui Adam, care este în el și conștient determinând viața și activitatea sa în direcția contrară legii lui Dumnezeu și glasului lui Dumnezeu din sufletul și conștiința sa... propriu zis, nouă ni se impută nu această stare a noastră, în care ne naștem noi, ci într'o măsură sau alta învoiala noastră liberă, conștientă la păcat. Această stare a noastră noi o iubim și cu rațiunea

și cu inima, cu toată ființa noastră... Prin actul de voință liberă ce a mai rămas în noi ca un vlăstar moștenit prin naștere, fiecare urmaș al lui Adam se face părtaș păcatului și face păcatul lui Adam să fie al său propriu, iar prin aceasta și starea păcătoasă moștenită o transformă în operă a voinții sale proprii" (Svetlov, op. cit. vol. II, p. 225).

Prin această formă a teoriei, păcatul original se reduce într'un fel la cel individual. Insă sf. Apostol Pavel a preîntâmpinat-o, parcă, prin cuvintele dela Efeseni 2, 3, unde se spune că suntem „fii ai mâniei lui Dumnezeu, *după fire*", deci nu prin acceptarea voinței individuale. E clar. Și tot așa de clar este că starea noastră păcătoasă nu ne-o iubim așa de mult „și cu rațiunea și cu inima". Tot sf. Pavel spune: „Am voința să fac binele, dar n'am puterea să-l fac. Căci binele, pe care vreau să-l fac, nu-l fac, ci răul, pe care nu vreau să-l fac, îl fac" (Rom. 7, 18—19). Unde mai este aici iubirea stării păcătoase „cu rațiunea și cu inima, cu toată ființa noastră"? Cu spusele sf. Pavel e de perfect acord și experiența noastră întreagă. Apoi, dacă prima cădere nu *s'a făcut*, ci se face mereu de indivizi, înseamnează că ea se poate și desface tot prin ei. Și atunci de ce nu s'a întâmplat aceasta cu niciunul? De ce nici un individ nu și-a revenit și nu s'a ridicat la prima stare? Cum se mai explică atunci universalitatea răului?

Mai departe, dacă între fapta lui Adam și fapta noastră e contrast, nicidecum asemănare, prima fiind liberă și voluntară, a doua mai mult determinată de natură, înseamnă că responsabilitatea noastră trebue redusă aproape de zero. De aceea fapta primului om nu poate fi fapta noastră și astfel revolta conștiinței rămâne. Ne naștem păcătoși — nu numai devenim, — ceeace înseamnă că răul ni se impune; libertatea noastră constă numai în a-l comite mai mult sau mai puțin, dar nu în a nu-l face deloc. Păcatul e inevitabil. Aceasta e starea de *non posse non peccare*, cum o numea Fer. Augustin.

In rezumat, în cadrul teoriei individualiste nu numai că nu se înlătură turburarea conștiinței, pricinuită de nedreptate, dar nici nu se explică răul. Prin constatarea lățirii răului prin ereditate, răul nu se explică, deoarece prin constatarea unui fapt nu se dă acestuia o explicație morală. Solidaritatea ereditară, care menține răul, multiplicându-l încă, și care leagă pe individ de păcat, pare mai de grabă un lanț impus și nemeritat, în orice caz un element care lămurește prea puțin din problemă. Căci se pune, cu toată dreptatea, întrebarea: de ce, din cauza greșelii protopărintelui, este condamnată o

imensă mulţime de urmaşi care n'au luat parte la greşeala lui, care ar dori s'o înlăture şi care ar şi trebui s'o poată înlătura, dar totuşi nu pot?

Pentru ieşirea din impas, nu există decât o singură soluţie: aceea de a face din păcatul lui Adam propriul nostru păcat şi, deci, de a ne simţi nu numai victime, ci şi culpabili.

Aceasta este calea teoriei generice a căderii.

Teoria generică a căderii se bazează pe faptul că omenirea este mai mult decât suma indivizilor care o compun, ea nefiind numai colecţiune şi succesiune de indivizi. Omenirea, considerată ca speţă, e o realitate şi fizică şi morală, numai că nu apare în formă aşa concretă ca individul. Astfel, în orice membru al omenirii se pot distinge un individ şi un om. Omenitatea depăşeşte cadrul individualităţii şi o precedează pe aceasta din urmă. Existenţa individuală nu cuprinde deci întreaga existenţă umană şi astfel omul e mai mult decât un individ, fiind om înainte de a fi individ şi, prin calitatea de om, prezent în omenire de când există aceasta.

După această teorie, primul om ocupă o poziţie cu totul specială. Acesta, în calitate de cap al omenirii, reprezenta în sine şi fizic şi moral şi realiza principial în sine întreaga speţă umană. El nu este numai primul om, ci speţa pentru întâia dată individualizată. Această primă individualizare a speţei, prin forţa lucrurilor, e determinantă pentru întreagă evoluţia ulterioară a acesteia şi o cuprinde întreagă, aceasta din urmă nefiind decât desfăşurarea în concretul istoric a celei dintâi.

Consecvent cu acest punct de vedere, se afirmă că păcatul primului om nu mai este — nu putea să fie — numai o cădere individuală, ci una individuală şi generică (a întregului gen) în acelaşi timp, pentrucă e fapta genului individualizat. Noi găsindu-ne în chip fizic şi moral în Adam, păcatul lui nu este numai al lui, ci şi al nostru. Am participat, am colaborat la păcat cu Adam şi de aceea suntem vinovaţi. Fireşte, n'am participat ca indivizi, ci ca oameni, adică prin partea din noi care depăşeşte şi precede existenţa noastră individuală. Greşind în Adam, e drept să fim pedepsiţi cu el, natura noastră păcătoasă, prin care suntem „fii ai mâniei lui Dumnezeu", nefiind decât urmarea firească şi dreaptă a faptei săvârşite de noi în Adam.

De aici decurg o serie de consecinţe şi se aruncă lumină asupra unui şir de fapte. Mai întâi, se arată că nu mai trebue să ne consi-

derăm ferecaţi în rău de către cineva dinafară şi robiţi păcatului printr'o ereditate mecanică. Conştiinţa noastră — prea individualistă, de altfel — nu mai are motiv să fie revoltată în contra stării noastre actuale, propriu zis în contra legitimităţii acestei stări, revolta ei canalizându-se, cum trebue să fie, în contra răului ca atare şi devenind în felul acesta un mijloc de ridicare morală. Al doilea, se păstrează neatinse sfinţenia şi dreptatea lui Dumnezeu, care nu mai apare ca un tiran ce aruncă pedeapsă nemeritată asupra urmaşilor din cauza greşelii protopărintelui. Al treilea, se adânceşte înţelegerea funcţiunii libertăţii individuale, care se înfăţişează ca îngrădită de răul specific (răul speţei), rezultat dintr'o acţiune la care am colaborat ca oameni. Libertatea noastră individuală, deşi păstrată, înclină totuşi spre rău, datorită faptului că am păcătuit ca oameni înainte de a păcătui ca indivizi; iar omenitatea căzută din noi atrage după sine şi individualitatea, întrucât individualitatea nu se poate forma decât în cadrul naturii umane. Desigur că prin aceasta nu se înlătură responsabilitatea individuală, tocmai pentrucă se păstrează libertatea, pe care se bazează responsabilitatea. Libertatea individuală, fără să poată înlătura cu desăvârşire răul, poate consimţi mai mult sau mai puţin la înclinaţiile naturii căzute, ea poate urma sau nu tendinţele naturii slăbite şi stricate, poate lupta în contra acestei naturi. Aceasta e lupta legii minţii în contra legii din mădulare, de care vorbea cu atâta pătrundere sf. Pavel (Rom. 7, 23). Lupta voinţii individuale în contra naturii păcătoase fiind posibilă, urmează că individul e responsabil.

Teoria generică a căderii, pe care Ch. Secrétan şi G. Frommel s'au străduit s'o facă acceptabilă, are meritul de a fi făcut o sinteză între teoria reprezentării fizice (Adam reprezenta fizic, corporal, toată omenirea; toţi derivă din Adam ca plantele din seminţe; păcatul se transmite biologic), teoria reprezentării morale (Adam, capul omenirii, a fost reprezentantul moral al tuturora în faţa lui Dumnezeu; prin păcat s'a rupt în Adam legătura omenirii întregi cu Dumnezeu) şi teoria solidarităţii (omenirea formează o unitate morală, sesizată prin iubire; toţi sufăr pentru unul şi unul pentru toţi). Totuşi, greutăţile cu care are de luptat nu sunt mici. Dintre ele, trei se fac cu deosebire simţite: 1. imposibilitatea de a ne reprezenta specia şi mai ales caracterul ei moral, din cauză că nu apare nicăiri ca o realitate sensibilă, izolată şi distinctă, de unde decurge neputinţa de a o înţelege deplin, căci nu se înţelege pe de-a'ntregul decât ceea ce se

poate şi reprezenta, nu numai concepe; 2. greutatea de a înţelege şi a ne socoti ca agenţi responsabili ai căderii, întru cât forma în care am existat în Adam nu ne-ar permite să ne considerăm ca atare; 3. greutatea noastră de a înţelege raţional şi de a simţi dreptatea stării noastre actuale, din cauza distanţei atât de mari ce stă între noi şi cădere, despre care nu mai păstrăm amintire şi despre care conştiinţa nu ne-ar spune că suntem responsabili.

Importanţa acestor dificultăţi cere ca ele să fie examinate.

1. Cu privire la realitatea fizică a speciei umane, e de remarcat că faptele şi cugetarea nu vorbesc în contra ei, ci dimpotrivă, oferă serioase indicii asupra existenţei ei. Unul din acestea este ereditatea, care stabileşte unitatea substanţială şi continuitatea speciei umane dealungul generaţiilor. Individul nu se poate reproduce decât în cadrul speciei. Biologia a arătat cum copiii sunt urmaşii părinţilor, prin partea nemuritoare a acestora, parte care creşte şi se desvoltă mai departe prin asimilare, în timp ce partea muritoare — cea strict individuală — îmbătrâneşte şi dispare. Specia e astfel realitatea iniţială care se desfăşoară şi se perpetuează printr'un număr indefinit de indivizi, al căror rol s'ar putea asemăna cu al celulelor în corp. In felul acesta e posibil ca noi să fi existat în Adam, cu toate că nu eram născuţi. Cum? Desigur că numai sub formă de potenţă, de virtualitate, deci nu în chip material şi în formă individuală. Această potenţă e specia, a cărei actualizare sau fenomenalizare suntem. Pentru noi ea rămâne totuşi o realitate inteligibilă şi nu reprezentabilă, dar acceptarea ei alungă ceva din întunericul afirmaţiei că am fi existat în primul om.

In ceea ce priveşte realitatea morală a speciei umane, încă sunt fapte care ne-o descoper, deşi nimeni nu poate pretinde lumină completă într'o chestiune atât de dificilă. Oricine ştie şi înţelege că nu poate trăi decât cu şi prin alţii. Ştiinţa moralei şi sociologia au pus în plină lumină un fapt de o deosebită importanţă, acela al valorii solidarităţii morale care uneşte pe oameni între ei. O singurătate individuală absolută nu există şi nici nu se poate concepe; iar personalitatea ne-o datorăm solidarităţii morale în care apărem şi trăim. Inlăturând din noi tot ceeace datorăm altora, nu mai suntem nimic, căci nimic sau aproape nimic nu mai rămâne, dacă înlăturăm toată educaţia, toate ideile, principiile, idealurile, credinţele, primite prin educaţie. Valorile primite şi însuşite constituesc însăşi substanţa noastră morală. Primim foarte mult şi în schimb dăm foarte puţin.

Consideraţiile asupra limbajului ne duc spre acelaşi rezultat. Limba nu-i o creaţie individuală şi nu se primeşte izolat. Ea este un fruct şi un mijloc al solidarităţii morale. Prin limbaj exprimăm idei şi sentimente şi tot prin el le putem şi primi. Astfel cugetările noastre nu ne aparţin întru totul, căci erau în limbă, în tezaurul spiritual al omenirii, înainte de a fi în noi. Coloritul personal, pe care il dăm uneori cugetării noastre, înseamnă destul de puţin lucru în structura cugetării. Prin cuvânt se transmite şi se produce gândirea. Când învăţăm să vorbim, învăţăm şi să gândim. Limba e canalul de alimentaţie al gândirii individuale din gândirea colectivă şi, deci, factorul care stabileşte unitatea între cugetările individuale. Dar unitatea gândirii, exprimată prin unitatea limbajului, este semnul unei unităţi mai profunde între oameni.

Puterea de intuiţie directă, sub aspect cognitiv, şi simpatia sub aspect practic social, indică aceeaşi unitate profundă. Simpatia, prin care intrăm în vieaţa altora, în bucuriile şi durerile lor, identificându-ne cu ei şi ei cu noi, n'ar fi posibilă fără o identitate psihică, morală, a indivizilor. Dar simpatia nu rămâne numai pe plan temperamental, ci se ridică, pe planul voinţii conştiente, la bunăvoinţă, dragoste, devotament şi chiar la sacrificiu pentru altul. Aceasta înseamnă negaţia individualităţii proprii şi afirmarea unei unităţi morale superioare, ceeace iarăşi n'ar fi posibil dacă unitatea morală care ne cuprinde, omenitatea, n'ar fi o realitate morală, demnă de a jertfi pentru ea bunuri individuale.

Lucrul acesta nu numai că se petrece aşa, dar aşa şi trebue să se petreacă, fiind înscris în conştiinţă ca imperativ moral, după care trebue să trăim şi pentru alţii. Sub unghiu individualist, acest fapt rămâne o pură enigmă. Sacrificiul pentru alţii, cerut în anumite cazuri chiar de conştiinţă, nu se poate înţelege decât admiţând că omenirea formează o unitate morală, a cărei parte constitutivă şi subordonată suntem, fiind solidari cu soarta ei. Şi atunci, dacă trăim atât de organic în unitatea speciei, însemnează că e posibil să fi căzut odată cu Adam, capul ei.

2. Marea greutate de înţelegere, în teoria generică a căderii, constă în faptul că noi neexistând în Adam decât ca potenţe şi nu ca persoane individuale libere şi conştiente, nu putem fi consideraţi responsabili de cădere. Cea mai răspândită concepţie asupra responsabilităţii afirmă că voluntar, liber şi responsabil nu există decât sub formă individuală. Fiecare răspunde şi poate să răspundă numai

pentru sine; orice legătură făcută fără știința și voința unei persoane n'are valoare și nu obligă pe acea persoană.

Răspândirea acestei concepții garantează și valoarea ei? Nu cumva, fără a fi cu totul greșită, e incompletă? Ne arată experiența și gândirea că actele de voință și responsabilitatea sunt numai individuale?

Credem că nimeni nu se îndoiește că, în starea de acum, suntem foarte departe de a putea admite o teorie a responsabilității pur individuale. Astăzi aproape nu mai trebue dovedit că voința nu se manifestă exclusiv în formă individuală. Psihologia colectivă și sociologia ne vorbesc atât de mult despre o voință colectivă, încât se pare că rolul voinții individuale se reduce la foarte puțin lucru, individul nefiind decât un punct de interferență a multiple influențe sociale. In stadiul actual de desvoltare al științelor sociale, valoarea socialului ca o realitate de sine s'a impus; iar voința colectivă e un dat pe care nu-l mai contestă nimeni. Discuțiile se poartă doar asupra raportului dintre voința individuală și voința colectivă. Din aceste discuții, ceeace prezintă o deosebită importanță pentru noi e afirmația că voința colectivă desindividualizează voința personală, prinzând-o în torentul ei, adesea fără consimțământul individului, în așa fel că mai târziu când rămâne singur, insul are impresia că parcă ceva strein ar fi lucrat în el. Deci în voința colectivă e un plus față de suma voințelor individuale. Acest plus face ca responsabilitatea să nu cadă întreagă asupra individului luat izolat.

Că în adunarea de voințe individuale apare o forță care n'ar fi existat dacă voințele ar fi rămas izolate, se vede bine în întreceri. Aici, ca în orice faptă colectivă, se face simțită o putere care se manifestă în individ, dar care nu-și are izvorul în el.

Că voința nu-i numai individuală, ne-o spune și exercițiul obișnuinții. Obișnuința, care e ca o a doua natură, determină și condiționează voința, și nu există om fără nicio obișnuință. Aceasta arată că, chiar în individ, funcțiunea voinții nu-i strict individuală, întrucât în deciziunea actuală a voinții se percepe forța obișnuinții ca ceva aparte. Ce să mai vorbim apoi de rolul pe care îl joacă firea, primită prin ereditate, în actele de voință individuală? Prin urmare, forma individuală, liberă și conștientă, a voinții nu-i decât o formă de manifestare a voinții și nicidecum toată voința.

Nici responsabilitatea nu rămâne în limite strict individuale. Influențăm asupra semenilor prin exemplu și vorbă și de aceea luăm parte la responsabilitatea lor, întrucât faptele pe care le săvârșesc ei

sunt determinate într'o măsură de noi. Astfel se vorbeşte de o responsabilitate indiviză, în comun. Mai departe, înrâurirea în rău se poate întinde, pentrucă greşala semenului nostru poate atrage pe o a treia persoană în greşală ş. a. m. d., încât răspunderea ni se întinde până unde merge influenţa răului pe care l-am provocat. Teoretic, nici nu putem fixa limita responsabilităţii, deşi, practic, trebue să ne oprim într'un loc. Din această cauză se acordă adesea, în justiţie, circumstanţe atenuante, care nu sunt altceva decât recunoaşterea că responsabilitatea depăşeşte limitele individualului. Deci, actul voluntar e personal şi responsabil individual în săvârşirea lui, dar nu e strict personal în originele şi consecinţele lui.

Trebue să recunoaştem că, prin aceste consideraţii, greutatea nu este decât în parte înlăturată. Căci, dacă e de înţeles o responsabilitate în viitor, pentru faptele urmaşilor pe a căror fire o determinăm într'o măsură, nu se înţelege tot aşa şi responsabilitatea în trecut, pentru faptele înaintaşilor, pe care nu le-am influenţat. De aceea, numai topindu-ne în marea unitate a speciei, fără prea multă raportare la timp, participăm cu dreptate şi cu linişte la responsabilitatea colectivă. Lucrul acesta nu-i deloc uşor pentru conştiinţa noastră, care se manifestă în formă individuală. Totuşi, nu e de neconceput pentru noi că suntem din prima clipă a existenţii noastre actuale — şi poate şi mai înainte — în unitate fizică şi morală cu Adam şi că de aceea suntem responsabili împreună cu el, pentru păcatul lui. Pentru aceasta mai trebue să admitem, cum spune teologul Becker, şi un decret divin, altfel ar urma ca un păcat asupra căruia ar conveni toţi oamenii, să fie imputabil urmaşilor acestora, întrucât după natură aceştia se găsesc în cei dintâi; şi ar mai urma că am fi moştenit şi alte păcate personale ale lui Adam, dacă va fi avut.

Toate acestea, dacă nu aduc deplină lumină, arată cel puţin că teoria responsabilităţii individuale, fără a fi falsă, trebue revizuită şi completată prin depăşirea punctului de vedere individualist.

3. Că faptele ne indică o responsabilitate indiviză, nu se poate contesta şi nici schimba. Dar conştiinţa, glasul lui Dumnezeu în om, aprobă aceasta? Nu decretează ea ca nedreaptă această orânduire a lucrurilor?

Conştiinţa nu ne spune că am fi participat la păcatul original, ea nu-şi aminteşte să fi greşit în Adam. Dimpotrivă, se revoltă în contra urmărilor păcatului primilor oameni. De aici o îndoită întrebare: *a)* nu se păstrează în nicio formă amintirea păcatului ori-

ginal?; *b)* admite conştiinţa solidaritatea morală şi dreptatea consecinţelor ei?

a) Pe nedrept s'a afirmat că tradiţia universală nu cunoaşte căderea. Omenirea, prin tradiţia sa istorică, vorbeşte despre cădere. Istoria religiilor ne arată că cele mai multe religii orientale, din Asia centrală şi occidentală, amintesc de o cădere originară, după care a urmat starea actuală de suferinţă şi de răutate. Aşa, în Avesta, în Vede, în tradiţiunile caldeene. Aceeaşi amintire se păstrează, în forme mai mult sau mai puţin clare, la populaţiile hamite din Africa şi în religia primitivă mexicană. Mitologiile indiene, greceşti, romane şi scandinave cuprind amintirea precisă a unei epoci de aur, stare de desăvârşită fericire a omenirii, curmată prin cădere. Cele amintite nu sunt singurele care vorbesc în acest sens, dar sunt suficiente pentru a arăta că omenirea îşi aminteşte de cădere.

Desigur, în decursul veacurilor, datorită unui concurs de împrejurări, această amintire îşi va fi pierdut tot mai mult conturul, până s'a ajuns în stadiul în care conştiinţa se revoltă în contra stării în care se găseşte. Lucrul acesta este psihologiceşte explicabil. Indată după greşală, când amintirea acesteia este proaspătă şi vie, primim fără revoltă pedeapsa; dar pe măsură ce trece vremea, simţim tot mai puţin dreptatea pedepsei, în cazul când sancţiunea întârzie. Timpul care se scurge între faptă şi sancţiune, slăbeşte, în conştiinţă, legătura dintre greşală şi pedeapsă, încât după un lung interval aceasta din urmă apare ca nedreaptă. Şi atunci, dacă se are în vedere enorma depărtare dintre primii oameni, care au săvârşit păcatul, şi noi, revolta conştiinţei individuale în contra stării actuale, consecinţă a păcatului, e explicabilă şi naturală.

In cadrul teoriei generice, dreptatea stării actuale se învederează şi din următoarea consideraţie. In viaţa individuală, datorită repetării unor acte, care la început sunt libere şi conştiente, se formează obişnuinţi. Mai târziu, individul poate pierde amintirea faptelor care au dat naştere obişnuinţii, dar cu toate acestea rămâne responsabil de faptele pe care le săvârşeşte determinat de obişnuinţa sa, pe care singur şi-a creat-o. Tot aşa şi în viaţa speţei, aceasta rămâne responsabilă, prin toţi membrii ei, prin care se realizează istoriceşte, pentru fapta (păcatul) care i-a corupt natura, chiar dacă nu mai există amintirea faptei corupătoare.

b) Conştiinţa spune că omul nu suportă cu dreptate decât consecinţele faptelor sale personale. Faptele arată că beneficiem şi su-

ferim şi de urmările actelor altora. Sunt de neconciliat aceste două realităţi, conştiinţa şi faptele? Dacă între ele ar fi contradicţie, ar însemna că solidaritatea în care suntem cuprinşi şi pe care n'o putem contesta, să fie declarată imorală, ceeace nu se poate decât admiţând că nedreptatea şi neraţionalitatea sunt în firea lucrurilor. Această din urmă alternativă însă ridică orice posibilitate de judecată, deci de pronunţare.

Când conştiinţa e pusă în situaţia de a se pronunţa asupra solidarităţii, trebue să înlăturăm din judecata ei orice amestec al egoismului nostru, care pătrunde pe furiş în sentinţa conştiinţei, mai ales când suntem în cauză. Un asemenea egoism s'a amestecat desigur când conştiinţa admite să beneficiem de binele săvârşit de altul, dar nu să suferim în urma greşelii altuia. Independenţa în judecata conştiinţei se păstrează mai bine când e vorba de fapte şi urmări ale acestora care n'au legătură cu noi. In acest caz, obiectivitatea n'are decât foarte rar de suferit. Mai departe, conştiinţa admite responsabilitatea noastră când pilda sau vorba noastră duce pe altul la rău. Din acestea rezultă că legea solidarităţii, sub care ne găsim, e admisă de conştiinţă. Mai mult decât atâta, conştiinţa admite sancţiuni asupra unora a căror greşală nu-i vizibilă, numai din pricina păcatelor înaintaşilor. Aceasta se întâmplă atunci când crimele săvârşite în istorie sunt ispăşite de alţii, nu de cei care le-au făcut. Asemenea pilde sunt destul de numeroase, de ex. inchiziţia în Spania, despotismul fără frâu al ţarilor şi imoralitatea aristocraţiei din Rusia şi, în genere, evenimentele şi stările care preced revoluţiile sângeroase. De cele mai multe ori, autorii acestor crime trăiesc fericiţi şi-şi sfârşesc viaţa în linişte. De obiceiu cei care suferă sunt generaţiile care urmează. Asupra acestora se pronunţă justiţia istoriei, justiţia imanentă, iar conştiinţa nu se revoltă faţă de verdictul ei. S'ar părea că această aprobare stă în opoziţie cu afirmaţia de mai înainte a conştiinţei, după care nu se sufere cu dreptate decât din pricina faptelor personale. De fapt, nu este aşa, pentrucă într'un caz avem de a face cu hotărârea conştiinţei în funcţiune individuală, într'al doilea cu hotărârea conştiinţei în funcţiune umană.

In cadrul individualist, această distincţie nu-şi găseşte loc, cele două atitudini fiind socotite contradictorii. Conştiinţa însă nu se înşeală, ci doar transcende punctul de vedere individualist, ridicându-se la cel uman. Indivizii se schimbă, e drept, dar omenirea rămâne aceeaşi. Putem deci spune că realitatea unităţii morale a speciei e

cunoscută de conştiinţă, care, fără a se contrazice, unifică dreptatea (să se dea fiecăruia ce este al lui) cu solidaritatea (unii suferă pentru alţii), afirmând că nu suntem izolaţi unii de alţii, nici în bine nici în rău. Această conciliere nu-i posibilă decât în unitatea speciei, în care unii suferă cu dreptate urmările faptelor altora, întrucât, ca oameni, au strânse legături întreolaltă. Dacă astăzi, când speţa e pulverizată într'o mulţime de indivizi, există o responsabilitate în comun, pentru fapte nesăvârşite în comun, cu atât mai mult trebue să existe această responsabilitate când e vorba de o faptă săvârşită în starea în care speţa era individualizată. Astfel responsabilitatea se întinde asupra neamului întreg. Prin aceasta şi prin aprobarea şi unificarea legii dreptăţii şi legii solidarităţii, conştiinţa deşi nu are amintirea istorică a căderii, declară că ştie de o cădere generică, deoarece pune aceeaşi culpabilitate asupra întregei omeniri.

Fireşte, tocmai fiindcă ne găsim în stare decăzută şi fiindcă adesea suntem şi judecător şi parte, judecata conştiinţei nu-i totdeauna clară şi sigură. Dar atunci când nu-i vorba de prezent, ci de trecut, când nu suntem angajaţi, când nu se amestecă sentimentele, interesele şi egoismul, conştiinţa declară dreaptă legea solidarităţii. Noi nu ştim ceti bine ceeace e înscris în inima noastră, din superficialitate, frivolitate, învârtoşare individuală sau rătăcire colectivă, şi interpretăm rău reacţiunile conştiinţei asupra naturii şi ale naturii asupra conştiinţei (Gaston Frommel, *La Vérité humaine*, vol. III, Neuchatel, 1915, p. 132). Dacă am şti să descifrăm exact ceeace e înscris în conştiinţă, am afla acolo urmele neîndoielnice ale căderii. Şi aşa însă, dacă trecem peste punctul de vedere individualist, conştiinţa „în funcţiune umană" (G. Frommel, op. cit., p. 195), nu individuală, declară că fondul lucrurilor e raţional şi că, în baza unităţii morale şi fizice a speciei umane, suntem şi noi responsabili de păcatul săvârşit de capul omenirii, păcat la care am participat ca oameni.

Dreptatea solidarităţii umane se mai desvălue şi altfel. Prin simpatie, luăm parte la durerea altuia şi o facem pe aceasta să fie a noastră, intrăm în viaţa altuia, ceeace înseamnă că în mod natural ne introducem în solidaritatea omenească. Cine ar putea spune că simpatia, compătimirea, e imorală? Tot aşa, devotamentul care merge până la sacrificiul vieţii, cine îl poate declara imoral? Aceasta înseamnă că în adâncul fiinţei noastre se simte că înainte de a fi indivizi, suntem oameni, solidari ca oameni, că trebue să trecem peste consideraţiuni individualiste, intrând în unitatea morală, profundă şi

completă, a genului și admițând greșala altuia ca propria noastră greșală. Atunci legea solidarității nu se mai opune legii dreptății, ci o realizează pe aceasta din urmă, omul primind să poarte greutățile altui om, greutăți strâns legate de starea următoare păcatului original. Conștiința nu s'ar simți obligată să facă aceasta, dacă în intimitatea ei, adesea nepătrunsă, n'ar recunoaște — pe deasupra oricărui argument — în greșala altuia propria sa greșală și în a sa, greșala tuturora și astfel, urcând până la origine, în păcatul primului om, păcatul tuturor oamenilor. Iată cum glasul conștiinței, ca funcțiune umană, afirmă adevărul atât de greu de înțeles: toți am păcătuit în Adam.

Ortodoxia, care pătrunde cel mai adânc în realitatea lucrurilor, cunoaște solidaritatea omenească, în formă de responsabilitate universală. Aceasta, cum afirmă filosoful Lucian Blaga, este una din caracteristicele stilului de viață ortodox (Spațiul mioritic).

Ințelegerea acestei afirmațiuni ne este mult îngreunată de condițiunile vieții noastre de decădere, de egoism, de legăturile care ne țin prea strâns țintuiți de pământ și care ne lasă pradă, de foarte multe ori, unui individualism anarhic. Pe măsură însă ce reușim să ne descătușăm de acestea, înțelegerea se lărgește și se adâncește. Fenomenul se petrece perzistând pe calea simpatiei și devotamentului, de care vorbeam. Simpatia, compătimirea și devotamentul culminează și se desăvârșesc în dragoste. Ințelegerea solidarității crește și scade odată cu dragostea. Cel ce iubește mult, înțelege mult. Focul dragostei topește solzii de ghiață de pe ochii înțelegerii și o face să vadă realități pe care înainte abia le bănuia. O dragoste perfectă aduce înțelegere perfectă, ceeace s'a petrecut în Iisus Hristos. A recunoaște greșala altuia ca propria ta greșală și a te substitui lui în suferință, e opera dragostei. In dragoste, sesizăm, pe alt plan decât cel intelectual, fondul lucrurilor; iar înțelegerea solidarității în cădere o câștigăm în măsura în care suntem stăpâniți de dragoste și ne purificăm prin rugăciune.

Unitatea reală a genului omenesc se vădește și din considerarea răscumpărării în lumina concepției creștine. Mântuitorul a adus răscumpărare întregului neam omenesc. Răscumpărarea e universală și pentru motivul că în persoana Lui e cuprinsă întreaga fire omenească într'o formă individualizată. In persoana Mântuitorului, toți oamenii au satisfăcut, în mod obiectiv, dreptatea divină, ofensată prin păcat. Printr'un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea și prin alt om s'a ridicat. Aceasta nu s'ar fi putut întâmpla, dacă speța umană

n'ar fi o realitate şi fizică şi morală. Altfel, Mântuitorul ar fi trebuit să moară, ca persoană istorică, pentru fiecare individ în parte; sau ar fi trebuit să se jertfească numai pentru Adam luat ca persoană aparte, independent de urmaşi. Amândouă aceste alternative sunt evident false. Intre toţi indivizii care compun speţa, deci — care au fost, sunt sau vor fi — există legături misterioase, care deşi nereprezentabile, rămân totuşi reale. Atât Adam cât şi Mântuitorul Hristos reprezintă real genul omenesc întreg. De două ori s'a individualizat genul uman, în vechiul Adam şi în noul Adam; în primul, natural, într'al doilea, supranatural. Şi dacă e just să beneficiem de ridicarea celui din urmă, e tot atât de drept să suferim consecinţele căderii celui dintâi. Mântuirea omenirii în noul Adam are înţeles numai prin condamnarea întregului neam omenesc în vechiul Adam.

Iată cum păcatul protopărinţilor noştri a trecut, cu toate urmările, asupra tuturor urmaşilor. Toţi, în virtutea aparţinerii noastre neamului omenesc, suntem supuşi păcatului şi ca atare vinovaţi şi responsabili în faţa dreptăţii divine.

* * *

Revelaţia şi filosofia creştină (Sf. Părinţi) nu cuprind elemente care ar fi făţiş contrare teoriei generice a căderii. Dimpotrivă, conţin expresiuni şi atitudini a căror justă interpretare este în favoarea acestei teorii.

In şirul textelor biblice care vorbesc de păcatul original, locul central îl ocupă cel dela Rom. 5, 12. Oricare ar fi traducerea făcută părţii ultime a acestuia — *din pricină, deoarece,* sau *în care* toţi au păcătuit — sensul nu i se schimbă fundamental şi poate fi luat în înţelesul teoriei generice a căderii, pentrucă verbul, partea principală, e pus la trecut: toţi *au păcătuit* şi nu toţi *păcătuesc.* Cum au putut să păcătuiască, dacă nici nu erau născuţi, numai teoria generică a căderii ne poate oferi oarecari indicii.

In perioada patristică, încă sunt glasuri cu mare autoritate, care se pronunţă în acelaşi sens. De pildă: „In măsura în care Adam s'a îndepărtat de viaţă, în acea măsură el s'a apropiat de moarte, pentrucă Dumnezeu este viaţă, iar lipsa de viaţă este moartea. De aceea *Adam singur* şi-a pregătit moartea pentru sine prin înlăturarea sa dela Dumnezeu. Astfel, nu Dumnezeu a zidit moartea, ci *noi singuri* am adus-o asupra noastră prin bunăvoinţa vicleană" (Sf. Vasile cel Mare). *Adam singur* şi *noi singuri* sunt expresiuni echivalente, întrebuinţate una în locul celeilalte, ceeace nu primeşte înţeles decât

în cadrul teoriei generice a căderii. Tot aşa: „*Eu* am primit chipul lui Dumnezeu şi nu l-am păstrat... Dacă *noi* am fi rămas (în Adam) aceea ce eram, şi am fi păstrat porunca, atunci am fi devenit ceea ce n'am fost, şi am fi ajuns dela pomul cunoştinţii la pomul vieţii, am fi devenit nemuritori şi apropiaţi de Dumnezeu" (Sf. Grigorie Teologul).

Ideea unei căderi generice se strecoară, desigur fără voie — ceeace nu-i fără importanţă — în definiţia păcatului strămoşesc la un însemnat număr de teologi. Aceasta se vede mai ales din întrebuinţarea expresiunilor de „fire omenească" şi „natură omenească". De ex. păcatul original e „starea de reală păcătoşenie, *în care e conceput fiecare om*" (Andrutsos), „abatere *a naturii omeneşti* dela legea lui Dumnezeu" (Comoroşan), „starea cea păcătoasă *a naturii noastre*" (Saghin), corupţia generală *a naturii omeneşti* (Bulgakoff), „stricăciunea şi deranjarea înnăscută *a întregei naturi omeneşti*" (Amphiteatrov), „păcat trecut dela Adam în toată *firea omenească*" [Mărt. Ort.]. Acestea înseamnează că firea omenească, ai cărei purtători sunt indivizii, e ceva distinct de ei, deşi trăieşte numai prin aceştia. Spre aceeaşi idee se pare că înclină şi afirmaţiuni ca: „fiecare om este părtaş al păcatului săvârşit de Adam, tocmai fiindcă-i om. Iar om e fiindcă descinde prin procreare naturală din Adam" (O. Bucevschi, *Păcatul strămoşesc)*.

Numai pentrucă Adam este părintele întregului neam omenesc şi pentrucă indivizii nu sunt entităţi cu totul distincte, ei fiind purtătorii unei realităţi care îi depăşeşte şi care a fost cândva individualizată în Adam, acesta (Adam) transmite „prin naştere, împreună cu fiinţa proprie şi păcatul cu toate urmările şi pedepsele, exceptând alungarea din raiu" (O. Bucevschi).

VĂMILE VĂZDUHULUI

de

Preot Dr. ILARION V. FELEA
Profesor la Academia teologică din Arad

Una dintre cărţile populare cele mai răspândite şi mai interesante este „Viaţa Sfântului Vasilie cel Nou". Dl N. Cartojan o declară „cea mai populară dintre vieţile de sfinţi", dar nu pentru elementul ei haghiografic, ci pentru partea ce o cuprinde despre „Vămile văzduhului", în care se arată ce se petrece cu sufletul după moarte şi cum trece el în drumul spre rai prin cumplitele vămi ale văzduhului.

Cartea este de origine grecească şi a intrat în literatura noastră populară pe la sfârşitul veacului al 17-lea, sau pe la începutul veacului al 18-lea. Textul ei cuprinde trei părţi: 1. Viaţa şi patimile sfântului Vasilie, 2. Vedenia despre vămile văzduhului şi 3. Descrierea judecăţii din urmă. Nici viaţa şi patimile sf. Vasilie, nici tabloul judecăţii din urmă nu au asigurat cărţii circulaţia şi popularitatea ce-a avut-o, deoarece viaţa sfântului Vasilie nu se deosebeşte mult de-a altor sfinţi. E vorba de aceleaşi munci şi minuni, de aceeaşi răbdare mucenicească a sfântului ascet, pe care le întâlnim şi în alte haghiografii. Tot aşa nu prezintă noutăţi şi curiozităţi deosebite descrierea judecăţii din urmă. Senzaţionalul cărţii îl constituie „vămile văzduhului". Iată cuprinsul cărţii:

O femeie bătrână, Teodora, care îngrijea de sfântul Vasilie şi de ucenicul său Grigorie, spre sfârşitul vieţii se călugăreşte. Pentrucă o iubise ca pe o mamă, Grigorie, după moartea ei, mereu neconsolat, întreabă pe sf. Vasilie să-i spună: Unde se află sufletul ei? Sfântul, dela o vreme, îi făgădueşte lui Grigorie că se va ruga lui Dumnezeu să-i împlinească dorinţa în vedenie. Rugăciunea este primită. Noaptea, Grigorie are vedenia unui palat plin de

bunătăți și de slavă cerească. Aci era cuvioasa Teodora, care la implorările lui îi destăinuește cum a trecut prin durerea morții și prin vămile văzduhului. Moartea păcătoșilor e cumplită. „După cum, spune Teodora, când cade cineva într'un foc mare și arzând se preface în cenușă, asemenea și durerea cea dela moarte și amarul ceas al despărțirii, sfarmă pe om, fiindcă cu adevărat cumplită este moartea pentru cei păcătoși asemenea mie".

In durerea aceasta se apropie de Teodora o mulțime de „aripi", demoni, cu fețe negre ca smoala, cu ochi ca jăratecul și cu privirea înfricoșată ca gheena iadului. Unii mugeau, alții lătrau, alții guițau și scrâșneau. In groaza și primejdia aceasta apar dela Dumnezeu doi îngeri ca doi tineri frumoși; fețele lor erau ca soarele, hainele ca lumina, părul ca zăpada; aveau privirea dulce și erau încinși cruciș ca diaconii, cu brâne de aur. In gâlceava și disputa cu demonii pentru sufletul Teodorei, apare moartea, având chipul unui schelet de om, cum e și reprezentată în iconografia populară, și aduce cu sine pe umeri tot felul de unelte: coase, săbii, suliți, săgeți, securi, topoare, bardă și alte unelte. La invitația îngerilor să deslege sufletul din legăturile trupului, moartea se dă la lucru. Mai întâi taie Teodorei picioarele, apoi mâinile și, cu uneltele ce le are, desface rând pe rând încheieturile oaselor. După ce-i taie capul și nu-și mai poate mișca nici un organ, îi dă un pahar cu beutură așa de amară, încât sufletul scuturându-se de gustul ei nesuferit a sărit din trup. Și „precum cineva se desbracă de haina sa și aruncând-o privește spre dânsa, așa și eu priveam la trupul meu, spune Teodora, de care ca de o haină veche mă desbrăcasem și mă minunam cum s'a făcut aceasta".

Smuls din trup, sufletul e luat de îngeri pe aripi de fulger și înconjurat de demoni, cari îi desvăluie păcatele. Ingerii îi adună toate faptele bune și pleacă cu el prin văzduh, spre răsărit, prin vămile văzduhului.

Urmează judecata sufletului în cele 20 (după unii 21, după alții 24) vămi. La fiecare vamă așteaptă îngerii cu faptele bune scrise într'o carte albă cu litere negre, și duhurile necurate cu păcatele mortului scrise într'o carte

neagră cu litere albe, pe care le aruncă în cumpăna judecății. Sufletele păgânilor, ale nebotezaților și ale marilor păcătoși, cad dintr'una în iad; sufletele care în viață și-au mărturisit duhovnicului păcatele, s'au căit pentru ele și și-au împlinit canoanele de ispășire, sunt iertate de Dumnezeu și ajutate de îngeri ca să scape de groaza vămilor.

La vama I se judecă faptele făcute cu cuvântul: vorbele rele, cuvintele obscene, cântările vinovate, glumele nesărate. „Acolo, destăinuește Teodora, erau scrise toate cuvintele mele din tinerețe, spunându-mi către cine am vorbit și ziua și ceasul când le-am zis. De am vorbit vreo dată fără de socoteală, sau de am grăit cuvinte de rușine, am văzut acolo scrise toate cuvintele mele cele nebunești, vorbele necurate, cântecele lumești și fără de rușine, strigările, râsul și hohotele mele, prin cari am făcut și pe alții să râdă fără de cumpătare, prin cuvintele și glumele mele proaste, precum este obiceiul tinerilor. Mă mustra pentru toate acestea, arătându-mi vremea, locurile, persoanele, când, unde și cu cine m'am îndeletnicit la vorbele deșarte prin care am mâniat pe Dumnezeu".

Vama II este a minciunii. Aci se judecă păcatele ascunse din fața duhovnicului, jurămintele strâmbe, luarea în deșert a numelui lui Dumnezeu, călcarea făgăduințelor și a jurămintelor.

Vama III este a calomniei; aci se judecă osândirea pe nedrept, clevetirea, injuria, batjocura.

Vama IV se numește „plăcerea și lăcomia pântecelui"; aci se judecă îmbuibarea, desfătările, beția și uitarea rugăciunilor și a postului. „Chipurile acelor duhuri — pe care le vede acum Teodora — erau foarte mârșave, căci închipuiau pe iubitorii de desfătări, pe nesățioșii și pe urâcioșii bețivi. Unii se arătau că poartă blide și căldări de bucate, iar alții pahare și damigene cu băutură, dar se vedeau acele bucate și băutura ca niște gunoi necurat. Alții se arătau ca niște îmbuibați și beți, ca cei ce joacă după muzici, și toate acestea după asemănarea cârciumarilor și a benchetuitorilor, bătându-și joc de sufletele păcătoșilor cari erau aduse la vama lor. Aceia ca niște câini

ne-au înconjurat şi oprindu-ne îndată mi-au adus înainte toate păcatele mele".

Vama V se cheamă a lenevirii. Aci se cercetează zilele şi ceasurile trăite în zadar, şi viaţa oamenilor cari „asemenea bondarilor,... mănâncă ostenelile streine". Tot aci se judecă negrija pentru suflet, pentru cercetarea bisericii, etc.

Vama VI este a furtului, „vama furtişagului".

Vama VII este a iubirii de argint şi a zgârceniei.

Vama VIII a cămătăriei.

Vama IX a nedreptăţii; aci se judecă procesele şi măsurile false şi toate înşelătoriile.

Vama X a zavistiei; aci se judecă gelozia, toate răutăţile şi ura dintre fraţi.

Vama XI a mândriei; aci se judecă îngâmfarea, fala şi luxul.

Vama XII a iuţimii sau mâniei.

Vama XIII a răzbunării sau pizmei; aci se răsplătesc cei ce fac „rău pentru rău" şi nu iartă.

Vama XIV a uciderii, a lovirii, tâlhăriei şi a bătăuşilor.

Vama XV e vama magiei, a vrăjilor, otrăvirilor, farmecelor şi a chemării duhurilor şi demonilor.

Vama XVI vama desfrânării şi judecata căsătoriilor nelegiuite.

Vama XVII vama adulterului.

Vama XVIII e a sodomiei, incestului şi pasiunilor contra naturii.

Vama XIX este a eresurilor, apostasiilor şi raţionamentelor false, etc., „unde se cercetează gândurile nedrepte şi socotelile cele rele pentru credinţă. Depărtările dela dreptcredincioasa mărturisire a credinţei, credinţa neîmplinită prin fapte creştineşti, îndoirea de credinţă, cei care hulesc cele sfinte şi asupra sfinţirii şi altele asemenea lor".

Vama XX a nemilostivirii şi a învârtoşării inimii. Aci se judecă răutatea, tirania şi cruzimea. „Acolo fără nici o milă se ceartă sufletele tuturor acelora care au fost în viaţă

nemilostivi. Căci dacă s'ar și afla cineva care în viața sa a săvârșit multe nevoințe și posturi și rugăciuni; și chiar dacă au păstrat încă și curăția trupească asemenea celor cinci fecioare neînțelepte (Mat. 25, 1—13) și de s'ar fi uscat de post și de înfrânare corpul lor, dacă au fost nemilostivi și fără de milă pentru aproapele lor și nu i-au ajutat după putere, deoarece milostenia este vârful faptelor bune, pe toți acei nemilostivi, la această vamă îi trag în jos în adâncul iadului și nu câștigă milă în vecii vecilor".

După moarte, sufletul mai petrece pe pământ două zile, în care timp cercetează locurile pe unde a trăit. Trecerea lui prin vămile văzduhului și prezentarea în fața lui Dumnezeu, se face în ziua a treia. De aceea, atunci se fac pentru morți rugăciuni, care să le ajute să treacă în viața fericită și în împărăția veșnică a lui Dumnezeu. După o trecere prin vămi, în primele șase zile sufletul însoțit de îngeri vizitează raiul și se întâlnește cu cei dragi și cunoscuți. „Această vizitare a locuințelor cerești ține cam șase zile. Sufletul laudă și preamărește pe Dumnezeu, cel ce a pregătit pentru aleșii Săi atâta fericire și slavă. Căci El a zis: *„Părinte voiesc ca unde sunt Eu, acolo să fie și ei"*. In acea slavă sufletul uită cu totul de necazurile ce a suferit în viața sa pământească, deoarece atunci el este într'o desăvârșită bucurie și veselie cerească. Numai un moment din acea fericire de acolo face pe creștini să uite tot trecutul unei vieți pline de suferințe și necazuri îndurate pentru Domnul, pentru dobândirea acelei fericiri cerești, pe care ochiul omenesc nu a văzut-o și la inima omului nu s'a suit și urechea nu a auzit-o". După acestea, în ziua a noua, sufletul se înfățișează iarăși să se închine a doua oară înaintea lui Dumnezeu.

In următoarele treizeci de zile sufletul vizitează iadul, unde vede chinurile păcătoșilor și se îngrozește de figurile demonilor și de pedepsele care l-ar fi așteptat și pe el în iad dacă ar fi fost și ar fi murit ca un păcătos nemântuit. A patruzecea zi dela despărțirea de trup, sufletul se prezintă a treia oră în fața lui Dumnezeu ca să i se închine. Acum se face judecata și se hotărăște starea lui până la judecata din urmă. In felul acesta se explică în

cartea vămilor, de ce se fac rugăciuni, parastase și milostenii pentru morți la 3, 9 și 40 de zile după moarte. Hristos a înviat a treia zi după răstignire, și sufletul a treia zi după moarte se prezintă înaintea lui Dumnezeu. A noua zi, după ce a vizitat raiul, se închină a doua oară înaintea lui Dumnezeu și după cum la 40 de zile Hristos după înviere s'a înălțat la cer și sufletul la 40 de zile după moarte se închină a treia oară înaintea lui Dumnezeu și i se face judecata particulară, dacă bine înțeles a trecut prin vămi.

Cartea se încheie cu un îndemn să ne complectăm mântuirea și să ne rugăm pentru sufletele morților, să reînoim cu ei legăturile de iubire prin liturghii și milostenii, căci „moartea nu poate să rupă legătura și unirile sufletești dintre morți și vii".

N'are importanță pentru noi să știm că sunt 20, 21 sau 24 vămi. Un francez, P. Henry, care a studiat pictura vămilor pe zidurile vechilor mânăstiri din Bucovina, e de părerea că unele vămi feminine, ca desfrânarea și fardul, sau masculine ca fumatul tabacului, care e un păcat la care „les moines en Bukovine se livrent assez volontiers" nu aveau nici un interes pentru soborul călugărilor. Adevărul e că vămile sunt 20 sau 21 și zugravul n'avea de ce să le înmulțească, mai ales că cele adaose puteau fi ușor cuprinse în cele înșirate.

Fapt este că atât iconografia religioasă, cât și cartea vămilor, au avut o puternică influință și mai au încă asupra imaginației și asupra obiceiurilor poporului nostru dela înmormântări. Din folklorul adunat, se adeverește că credința în vămi este răspândită prin toate părțile locuite de Români. După studiile lui Tudor Pamfile vămile sunt opera diavolilor, așa crede poporul. Ingerii răi, după răsvrătire au fost alungați din cer în văzduh, unde „s'au apucat de au făcut *vămile văzduhului* unde opresc sufletele oamenilor care merg la cer; la vamă, sufletele morților dau fapte bune, dacă nu prea au fapte bune, dau hainele care li se dau de pomană până la 40 de zile și dacă nu li se plătesc nici cu atâta, mai dau și paraua care li se pune la

deget când mor. Şi dacă nici cu aceasta nu se pot răsplăti, sufletele se duc deadreptul în iad" (T. Pamfile).

Paralele care se pun în mâna mortului, se aruncă pe la încrucişările străzilor sau în mormânt, au acest rost: să plătească vămile. Cocoşul care se dă de pomană peste sicriul mortului, are rostul să sperie prin cântarea lui diavolii, ca să nu umble cu vicleşug. Cum vămile sunt despărţite prin râuri, sunt necesare podurile şi punţile formate din cârpele, năframele, ştergarele şi pânzele pe care rudele mortului le aşază peste pragul casei, la poartă, răspântii, etc. ca să treacă sufletul mortului peste ele. Pomul cu care e condus mortul la cimitir, în unele sate, are menirea să ţină de umbră sufletului după ce a trecut, ostenit, prin toate vămile.

Astfel de superstiţii şi obiceiuri au pătruns şi în poezie. Iată de pildă versurile populare bănăţene, din bocetul *Zorilor*:

C'ai să mergi departe
Pe căi neumblate,
Pe căi vei vedea
Şi te-i spăimânta,
Cete de tâlhari
Şi de vameşi mari.

La vămi, când vei trece,
Frică vei petrece,
Dar tu vei lua
Şi din sân vei da,
Te-i răscumpăra
Cu nouă criţari
De vameşi tâlhari.

G. Coşbuc, în „Moartea lui Fulger", descrie sfârşitul vieţii eroului, inspirat din credinţele şi datinile poporului nostru în legătură cu vămile văzduhului:

Pe piept colac de grâu de-un an,
Şi'n loc de galben buzdugan,
Făclii de ceară ţi-au făcut
În dreapta cea fără temut
Şi'n mâna care poartă scut,
Ţi-au pus un ban.

Cu făclioara pe-unde treci,
Dai zare negrelor poteci
In noaptea negrului pustiu,
Iar banu-i vamă peste râu,
Merinde ai colac de grâu
Pe-un drum de veci.

O influinţă puternică au exercitat vămile în pictura noastră bisericească. Vechile noastre biserici şi mănăstiri au zugrăvite pe pereţii lor unele toate vămile, altele numai scene din înfricoşata călătorie a sufletului prin vămi.

*

Acum, după ce am văzut cuprinsul vămilor și influința lor asupra culturii și a obiceiurilor noastre populare, să ne întrebăm:

Ce este adevărat și creștinesc în „Vămile văzduhului" și ce nu? Cum se acordă conținutul lor simbolic cu doctrina dogmatică și morală pe care o profesăm noi creștinii? Cartea vămilor este o povestire impresionantă pentru popor, sau o carte care poate să dea oricui ceva de gândit?

Este de însemnat că problema vămilor văzduhului este o problemă eshatologică. Eshatologia este partea ultimă și coroana vieții și a dogmaticii creștine. Ea se ocupă cu doctrina despre sfârșitul omului și al lumii; e capitolul cel mai contestat, dar și cel mai important din religie. Toate învățăturile, rugăciunile, cântările și cărțile de religie converg spre acest punct final: nemurirea. De altă parte, fiecare om este curios să știe ce va fi după moarte și cum se va sfârși lumea. Dogma eshatologică ne învață că există o viață veșnică și că după moarte există pentru fiecare suflet de om o judecată particulară, înainte de judecata ultimă, universală și definitivă, care va fi la sfârșitul veacurilor.

Ideia de judecată a sufletului după moarte nu este numai o idee creștină, ci o credință religioasă antică și universală. Egiptenii aveau „Cartea morților", după care judeca zeul morților, Osiris. Sufletele bune, după judecată se uneau cu el; cele rele erau nimicite sau aruncate în umbra infernului. Piramidele nu sunt altceva decât monumente funerare. Judecata și sancțiunea sufletului morților o întâlnim în parsism și hinduism, apoi la Greci și Romani, la Iudei și Mahomedani, ca să amintim numai religiile și popoarele cele mai însemnate. In Creștinism ea este articol de credință. Noi credem și mărturisim că Hristos Fiul lui Dumnezeu va mai veni odată în lume, dar nu în calitate de Mântuitor, ci ca Judecător: „și iarăși va să vie să judece viii și morții, a căruia împărăție nu va avea sfârșit". Cu credința aceasta neclintită încheiem Crezul: „Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie". Așa cred și mărturisesc toți creștinii.

Prin urmare, ideia fundamentală din vămile văzduhului, ideia de judecată, e creştină. Tot dogme creştine sunt ideile despre îngeri şi demoni, despre rai sau iad (indiferent că este vorba de *stări* sufleteşti sau *locuri* în care petrec sufletele celor adormiţi). Căci trebue să facem constatarea că Sf. Scriptură în general şi Evanghelia Mântuitorului în special, pe lângă doctrina morală pe care o admiră şi ateii, mai cuprinde şi o doctrină de credinţă dogmatică, peste care nu se poate trece cu vederea. Este vorba de doctrina despre Preasfânta Treime, despre spiritele bune şi despre spiritele rele, despre păcat şi mântuire, despre Biserică şi sf. Taine, despre suflet şi nemurire, despre rai şi iad. Nu e vremea să ne ocupăm de ele aci, dar trebue să subliniem constatarea că ele se cuprind în Evanghelia Mântuitorului Hristos şi odată ce se cuprind, ca buni credincioşi creştini, nu le putem contesta.

Ideile principale din vămi, despre suflet şi judecata lui, despre îngeri şi demoni, rai şi iad, sunt idei creştine cu temeiuri evanghelice clare şi deci nu au în sine nimic extraordinar. Ba mai mult: şi ideea judecăţii din „văzduh" e biblică. Mântuitorul numeşte pe satana stăpânitorul acestei lumi (Ioan 12, 31; 14, 30; 16, 11), pe care l-a văzut căzând din cer ca un fulger (Luca 10, 18). Tot Mântuitorul ne încredinţează că, după moarte, sufletul drepţilor este „*dus de îngeri*" în sânul lui Avraam (Luca 16, 22), iar al celor păcătoşi este *cerut*, fără să spună de cine, ca cel al bogatului nebun (Luca 12, 20), ca să fie judecat.

Sf. Apostol Pavel ne vorbeşte despre „cursa diavolului" (II Timotei 2, 6) şi ne revelează că spaţiul şi locuinţa duhurilor rele este văzduhul; asupra văzduhului are stăpânire diavolul, „domnul stăpânirii văzduhului, a duhului ce lucrează acum în fiii neascultării" (Efes. 2, 2), în fiii răsvrătirii. Noi, spune el ceva mai departe, „nu avem de luptat împotriva trupului şi a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunerecului acestui veac, *împotriva duhurilor răutăţii din văzduhuri*" (Ef. 6, 12); adică împotriva ierarhiei îngerilor răi din văzduh.

Sf. Apostol Petru ne îndeamnă să fim treji: „Privegheaţi,

căci potrivnicul vostru, diavolul, umblă ca un leu răcnind, căutând pe cine să înghită" (I, 5, 8).

Iată dar că Sf. Scriptură nu e străină de „răsboiul nevăzut" ce se dă în văzduh, între spiritele cele bune și cele rele, pentru ispitirea și stăpânirea sufletelor noastre.

Interesant și important este că Părinții și dacălii Bisericii din veacurile III—IV, ca sf. Ciril Alexandrinul, Atanasie cel Mare, Efrem Sirul, Macarie cel Mare și Ioan Gură de Aur, recunosc și susțin doctrina despre răsboiul și judecata sufletului după moarte.

Sf. Ciril Alexandrinul, în cuvântarea despre ieșirea sufletului, zice: „In momentul când sufletul nostru se desparte de trup, se prezintă înaintea noastră pe de o parte oștirile și puterile cerești, pe de altă parte puterile întunerecului, stăpânitorii răi ai lumii, precum și ai vămilor cerești, având misiunea să cerceteze și descopere lucrurile noastre... La vederea lor sufletul se tulbură, tremură, se frământă și în spaima și frica sa, caută protecție la îngerii lui Dumnezeu; dar, primit de îngeri și protejat de ei, întâlnește, străbătând regiunile aerului și înălțându-se la ceruri, deosebite vămi (un fel de bariere unde se cer impozite). Acolo i se închide calea împărăției, acolo e oprit și împiedicat în sborul său către această împărăție. La fiecare din aceste vămi i se cere seamă de unele păcate: la întâia păcatele săvârșite cu gura și cu limba, la a doua păcatele vederii, la a treia păcatele prin auzire, la a patra păcatele mirosului, la a cincea toate fărădelegile și necuviințele săvârșite cu mâna... Cu un cuvânt fiecare patimă a sufletului, fiecare păcat are de asemenea vama sa, cercetători și întrebători deosebiți... La această cercetare solemnă asistă și puterile cerești și oștirea spiritelor rele. Și precum cei dintâi înalță virtuțile sufletului, așa ceilalți descopăr toate păcatele ce le-a putut săvârși cu cuvântul sau cu fapta, cu gândul sau cu intențiunea. In timpul acesta, cuprins de spaimă și de frică, sufletul se tulbură de mii de gânduri deosebite, până ce în urmă, după apucăturile, faptele și cuvintele sale, se condamnă și se înlănțuește, sau se justifică și scapă de acele legături (fiecare e reținut de legăturile păcatelor sale). Dacă e vrednic prin

o viaţă pioasă şi plăcută Domnului, se înalţă de îngeri şi poate merge către împărăţie, însoţit de puterile cereşti. Dacă din contră se va dovedi că şi-a petrecut viaţa în lenevire şi necumpătare, atunci... este părăsit de îngerii lui Dumnezeu şi apucat de înfricoşaţii demoni; în urmă, legat cu lanţuri nedeslegate, este aruncat în întunerec, în locurile cele mai adânci, în peşteri subterane şi temniţe infernale".

Sf. Macarie cel Mare scrie: „Când sufletul omenesc iese din trup mare taină se săvârşeşte, căci dacă este întinat de păcate, iată vin oştirile demonilor, îngerii răi şi puterile întunerecului, care apucă sufletul acesta şi-l trag în partea lor. Nu este de mirare. Omul care vieţuind încă în lumea aceasta s'a supus, s'a dat de bună voie, li s'a încredinţat lor, să nu fie oare şi mai mult stăpânit, supus lor, când va ieşi din lumea aceasta? Cu totul altfel este cu cea mai bună parte a oamenilor, adică pe lângă sfinţii servitori ai lui Dumnezeu, se află chiar în viaţa aceasta îngeri, spirite curate, cari îi înconjură şi-i privesc şi când sufletul vreunuia din ei părăseşte trupul său, corurile îngerilor îl primesc în mijlocul lor întru lumină şi-l conduc la Domnul".

Mărturisiri asemănătoare şi tot aşa de clare despre vămile văzduhului mai putem cita din operele sf. Atanasie cel Mare, sf. Efrem Sirul, sf. Ioan Gură de Aur, sf. Maxim Mărturisitorul, sf. Ioan Damaschinul, sf. Ioan Scărarul şi alţii, precum şi numeroase texte de rugăciuni şi cântări din slujba prohodului, din care cităm stihira glasului II, compusă de sf. Ioan Damaschinul: „Vai! câtă durere are sufletul despărţindu-se de trup! Vai! cât lăcrimează atunci! Nu este cine să-l miluiască! *Către îngeri ridicându-şi ochii în deşert se roagă; către oameni mâinile tinzându-şi, nu are cine să-i ajute...*"

„*Deadreapta sufletului meu* celui ticălos să te văd stând luminat, să te văd pe tine ajutorule şi folositorul meu, *când va ieşi din mine cu anevoe duhul meu, şi gonind pe vrăjmaşii cei amari, cari caută să mă apuce*" (Canonul către îngerul păzitor, peasna 9).

„Iată au stătut înainte *mulţime de duhuri viclene, ţinând zapisul păcatelor mele, şi foarte strigă căutând fără ruşinare smeritul meu suflet*" (Canonul dela ieşirea sufletului, peasna I, Mărire).

„Miluiţi-mă pe mine îngerii cei prea sfinţi ai lui Dumnezeu celui atotţiitor şi *mă mântuiţi de toate vămile celor vicleni*, că nu am fapte bune ca să îndreptez cumpăna faptelor celor rele" (acelaş, peasna 7).

La Pavecerniţă ne rugăm către Născătoarea de Dumnezeu ca: „*în vremea ieşirii* ticălosului meu suflet păzindu-l şi *întunecatele chipuri ale viclenilor draci departe dela dânsul gonindu-le...*"

La punctul de vedere al judecăţii sufletului îndată după moarte, mai putem aminti „spiritismul" şi „teosofia", care în această privinţă nu se deosebesc mult de credinţa creştină. Admit şi aderenţii lor existenţa sufletului independent de trup şi continuitatea vieţii lui după moarte şi a judecăţii în urma căreia, dacă e perfect, se uneşte cu Spiritul Universal; dacă nu, se reîncarnează, ceea ce Biserica nu admite.

Aşa dar ideile *dogmatice* din „Vămile văzduhului", având temeiuri clare în Sf. Scriptură şi în Sf. Tradiţie, respectiv în Evanghelia Mântuitorului şi în cuvintele apostolilor Petru şi Pavel şi a sfinţilor Părinţi citaţi, *sunt creştine.* Tot *creştine sunt şi ideile morale* din cuprinsul vămilor. Virtuţile şi păcatele cu care se prezintă sufletul omului în faţa vămilor sunt cele despre care vorbeşte morala creştină şi pe care le face omul cu gândul, cu vorba şi cu fapta. In special sunt osândite păcatele de care ne facem vinovaţi faţă de aproapele nostru: minciuna, calomnia, jurământul fals, îmbuibarea, lenea, furtul, lăcomia, cămătăria, nedreptatea, mândria, răzbunarea, uciderea, desfrânarea, vrăjitoria, nemilostivirea, răutatea, tirania... Sunt tot vicii pe care morala creştină le osândeşte categoric şi cu toată asprimea.

Necreştin şi fals sună în descrierea călătoriei sufletului prin vămi „galbenii", banii care plătesc, respectiv compensează, deficitul faptelor bune. Evident, aici avem de a face cu o idee păgână, moştenită din vremea când se credea că trecerea în împărăţia morţilor e condiţionată de banul

plătit luntraşului Charon. Dar poate să fie şi o ironie la adresa arghirofililor, căci lăcomia de bani are ceva drăcesc în ea. Sau poate că banii au atâta putere, încât îi corup şi pe diavoli...

Este impresionantă şi ne vine a crede că nu e străină de adevăr descrierea despărţirii sufletului de trup. Poate că în poezia ei se ascunde un mare adevăr. Pentrucă e constatat că muribunzilor li se răcesc şi înţepenesc mai întâi picioarele, apoi mâinile și apoi treptat amorţirea înaintează dela organele mai îndepărtate spre cele mai apropiate de inimă. Ultimei înghiţituri în gol, poporul nostru îi zice „paharul morţii". După ce muribundul „a înghiţit paharul morţii", a gătat cu viaţa. Desigur că în acest „pahar" este „otrava" de care aminteşte cartea vămilor şi din care după ce a băut, cuvioasa Teodora s'a scuturat aşa de tare încât i-a sărit sufletul din trup.

In general, impresia ce o ai când citeşti „Vămile văzduhului", este aceea a omului care cu jumătate faţă zâmbeşte şi cu jumătate se întristează. Ceea ce trebue să reţinem din fondul ei creştinesc este *ideia de răspundere.* Viaţa este un dar, un talant despre care avem să răspundem nu numai 1. în faţa tribunalului conştiinţei proprii, 2. în faţa oamenilor prin numele nostru bun sau rău, 3. în faţa autorităţilor omeneşti, 4. în faţa istoriei, ci mai ales şi 5. în faţa judecăţii lui Dumnezeu. O carte de conţinut poporan, cu o atât de mare influinţă asupra obiceiurilor şi asupra culturii noastre populare cum este cea despre „Vămile văzduhului", în care se cuprinde în linii şi povestiri simple marele şi creştinescul adevăr al judecăţii lui Dumnezeu, despre care ne vorbeşte de aproape 2000 de ani religia creştină, o astfel de carte este un bun certificat pentru poporul nostru. E dovada misticismului său religios şi a simţirii sale morale. Sensibilitatea aceasta morală se pretinde cultivată în tot omul.

Creştinismul e religie individualistă. Se ocupă de fiecare om în parte, îi lasă libertatea iniţiativei, îi atribuie merite, dar şi răspunderi personale. De aceea e necesar să ştim şi să ne însemnăm că aşa după cum în lumea materială nimic nu se pierde ci totul se transformă, tot

așa și în lumea morală, nimic nu se pierde, nici un gând și nici o faptă nu se poate ascunde. Ni le desvăluie și ni le dau de gol „vămile văzduhului". Când putem vorbi și fotografia la distanță, să nu ne mirăm că este cu putință să ni se desvăluie tot dela distanțe considerabile în timp și spațiu toate gândurile, toate vorbele și faptele noastre, despre care vom răspunde în particular fiecare, în fața lui Dumnezeu.

Nimeni să nu se sperie, nici să nu se teamă, nici să nu se îndoiască: vom răspunde cu toții pentru toate. Judecata aceasta este tot așa de sigură, cum suntem siguri acum că trăim.

Cartea vămilor văzduhului e cartea marilor răspunderi și a ultimelor noastre răspunsuri. Ca să facem din cuprinsul ei îndreptar practic în viața și purtarea zilnică, ni se cere clar și categoric: o credință dreaptă în sufletul nemuritor și o conduită creștină în viața care vine din mister și se întoarce la Dumnezeu, adică tot în mister...

IISUS HRISTOS MIT?[1]

de

STERIE DIAMANDI

Din cea mai fragedă copilărie, figura lui Iisus Hristos m'a atras în chip irezistibil.

In măsura în care înaintam în vârstă și se desvolta în mine judecata și spiritul critic, în măsura în care mă înfruptam din binefacerile culturii și cunoșteam viața, sporea admirația mea față de Iisus.

La un moment dat, mi-am pus întrebarea, dacă nu cumva sunt victima unei prejudecăți. Mi-am spus: poate, că fără voia mea, prin influența diferiților factori, mi-am însușit, în chip mecanic, o credință și o concepție care probabil, în fața unui examen critic al rațiunii, nu rezistă.

De aci, nevoia de a mă lămuri. Era o problemă de conștiință.

Atât prin structura mea sufletească, cât și prin natura studiilor, nu sunt dispus să admit, fără control, păreri și concepții. Cu atât mai mult, cu cât era vorba de o problemă vitală în existența omului: de întreaga orientare etică și religioasă.

Pe de altă parte, cred că orice om de cultură nu poate să treacă indiferent pe lângă persoana lui Iisus Hristos.

Era natural, prin urmare, să procedez la o revizuire a părerilor și convingerilor mele. Am vrut să mă dumiresc. De aceea, timp de mai bine de 20 de ani, în măsura în care mi-au îngăduit ocupațiile și împrejurările, am urmărit îndeaproape, cu interes, curiozitate și pasiune, pro-

---

[1] Fragment din lucrarea recent apărută: *Fiul lui Dumnezeu-Fiul Omului*. București, Editura „Cartea Românească" 1942 (p. 13—21). Amănunte despre autor și despre lucrare, în acest fascicol, la pag. 299.

blema lui Iisus şi aceea a creştinismului, indisolubil legate una de alta.

In acest răstimp, am citit tot ce mi-a căzut în mână, în legătură cu persoana şi opera Mântuitorului. O întreagă viaţă de om, consacrată exclusiv acestui scop, nu-ţi ajunge ca să citeşti toată literatura care s'a scris în această direcţie: e enormă.

Din acest material imens, am cercetat şi răsfoit o bună parte; mi-au rămas însă neconsultate enorm de multe lucrări; unele dintre ele, de mare valoare ştiinţifică şi documentară. Dar chiar, din puţinul care am citit eu, în comparaţie cu vasta literatură care s'a scris în jurul acestei chestiuni, au fost momente, când am avut impresia că mă copleşeşte bogăţia materialului; ca să nu mă frâng sub povara lui, am simţit nevoia să mă scutur de el.

O măsură de higienă intelectuală m'a făcut să mă feresc de colbul erudiţiei; am recurs la serviciile ei, atât cât mi-a trebuit, să mă documentez, să culeg date şi informaţii.

Am preferat să rumeg materialul, să frământ problemele, să cântăresc soluţiile, să reflectez cât mai mult, să las timpului grija, ca să deie diferitelor întrebări, răspunsul cuvenit.

In cursul cercetărilor mele, mi-am dat osteneală să mă desbrac de prejudecăţi şi idei preconcepute.

Am vrut să las să vorbească glasul raţiunii reci şi spiritul critic; m'am străduit, să înţeleg şi să-mi însuşesc toate părerile emise în jurul acestei chestiuni. Am căutat să mă transpun în toate poziţiile posibile, ca să îmbrăţişez, în cunoştinţă de cauză, punctul de vedere respectiv.

Am încercat să privesc problema prin diferite prisme.

Pe cât îmi era cu putinţă, luam toate măsurile de precauţiune, ca să nu fiu influenţat de preferinţele mele personale.

De multe ori, mi-am înăbuşit sentimentele mele de revoltă, când vedeam cum e adumbrită, micşorată sau terfelită chiar, persoana Mântuitorului. Am avut răbdarea să citesc tot felul de aberaţii şi calomnii, de ocări şi insulte;

am consultat chiar şi cartea lui Binet-Sanglé „La folie de Jésus".

Am vrut să mă documentez, să fiu sincer cu mine însumi, să mă lămuresc cât mai desluşit, să-mi dau seama cât mai bine.

In plimbările mele prin munţi, mi-a plăcut, adesea, să apuc pe alte căi, decât pe drumul bătut de toată lumea. Mi s'a întâmplat, deseori, să descopăr priveliști minunate, colţuri tainice, pline de vrajă.

E deasemenea ştiut, că unele din cele mai superbe spectacole pe care le oferă natura nu sunt accesibile decât unui număr restrâns de alpinişti, îndemânatici şi îndrăsneţi.

Turistul de rând, fără experienţe şi aptitudini speciale, merge la pieire sigură, când se aventurează să meargă pe căi prăpăstioase. El trebue să se mulţumească cu ceeace îi oferă drumul bătut de toată lumea. Dar alpinistul de rasă are alte posibilităţi şi resurse, alte perspective şi orizonturi.

Mi-am zis, că poate e la fel şi în chestia problemei lui Iisus.

Mi-a dat în gând, că e foarte posibil, ca tradiţia evanghelică să nu fie nici singura, nici cea mai bună cale, care duce la înţelegerea lui Iisus Hristos.

Foarte potrivită pentru credincioşi şi marea mulţime, ea nu se impune, cu necesitate, unui cercetător independent şi obiectiv.

Poate că sunt alte poziţii şi puncte de vedere, mai valabile şi satisfăcătoare.

Determinat de aceste consideraţii, am lăsat la o parte drumul tradiţiei evanghelice, apucând-o pe alte căi.

La început, m'a ispitit drumul pe care au luat-o Renan, Strauss şi toţi ceilalţi autori care nu văd în Iisus decât un om, un erou al umanităţii, şi care, din cauza excepţionalei sale personalităţi, a ajuns cu timpul să fie divinizat.

Trebue să mărturisesc din capul locului, că drumul pe care apucasem nu era lipsit de aspecte interesante şi atrăgătoare. Am văzut în cursul acestei excursii multe lucruri frumoase. La capătul drumului, m'am pomenit în faţa unei priveliști minunate, dar nu unice.

Rămâi încântat de ceeace ți se înfățișează ochilor, dar nu înmărmurit; contempli, dar nu te cutremuri; admiri, dar nu te extaziezi; pleci satisfăcut, dar nu turburat și copleșit; îți aduci aminte cu plăcere de priveliștea văzută, dar n'ai impresia grandiosului care pune stăpânire pe întreaga ta ființă.

Atunci, mi-am dat perfect de bine seama, că, privit prin această prismă, Iisus n'ar fi putut juca, nici pe departe, rolul pe care l-a avut în destinul omenirii.

Cu un asemenea personagiu nu se schimbă soarta lumii, nu se abate cursul istoriei, nu se săvârșește o operă care înfruntă timpul cu mileniile și stârnește admirația tuturor sufletelor de elită.

In acest caz, am fi avut deaface cu un erou, mai deosebit poate ca ceilalți pe care i-a produs omenirea, cu rol limitat în istorie, cu efecte legate de timp și spațiu, a cărui operă era destinată să se năruiască odată cu vremea care a produs-o, să fie subiect de curiozitate științifică pentru savanți, dar nu problemă de veșnică actualitate.

Rolul pe care l-a jucat Iisus și opera săvârșită de dânsul, răspândirea și succesul creștinismului nu se pot explica prin prisma vederilor lui Renan și Strauss.

In loc să lămurim misterul personalității lui Iisus și acel al creștinismului, il complicăm, în chip inutil, apucând pe căi încâlcite.

In disperare de cauză, ne oprim la mijlocul drumului, la cel dintâi luminiș de pădure. Ni se pare că am ajuns la țintă; dar nu-i decât o iluzie, provocată de oboseala și miopia noastră și întreținută de neputința de a merge mai departe.

Dornic să am o altă perspectivă, am apucat pe drumul indicat de mitologi.

O cohortă de savanți, în rândurile căreia întâlnim numele lui Jensen, I. M. Robertson, B. Smith, Kalthoff, A. Drews, P. L. Couchoud etc., susține cu multă erudiție și un lux de argumente firave, că Iisus Hristos nu-i un personagiu cu existență istorică reală, ci unul fictiv; el este produsul și nici decum creatorul creștinismului.

Mântuitorul, la care se închină lumea, este întruchiparea unui mit. El nu este un om care cu timpul a fost divinizat, cum susține Renan, Strauss, ci dimpotrivă, umanizarea unui zeu.

Fruct al credinței, Iisus nu reprezintă decât năzuințele și visurile omenirii.

Ineditul și paradoxul aveau ce să mă atragă spre această cale nouă; am apucat-o, cu nerăbdare și curiozitate.

Dar pe măsură ce înaintam pe drumul indicat de mitologi, vedeam cum mi se îngustează orizontul. Mă izbeam de cioturi și bolovani, de frunze uscate și băltoace.

Din când în când, vedeam câte o rază de soare sau un crâmpei de cer înourat.

In zadar mă căzneam să ajung la luminiș. Din ce în ce mă înfundam mai mult prin locuri mlăștinoase și hățișuri. Vederea, fiindu-mi împiedicată, nu puteam să am nicio perspectivă. Erau momente, când mă îndârjeam să sper că poate voi ajunge la capăt. Degeaba; mă învârteam într'un cerc vițios. Umblam pe cărări încâlcite, pe dibuite, fără țintă și călăuză.

Spectacolul era dezolant.

Fără multă osteneală, mi-am dat numai decât seama, că, în chipul acesta, nu ne putem explica nici naşterea, nici succesul creştinismului. Totul devine confuz și de neînțeles, găsindu-ne în fața absurdului și a unei enigme fără pereche.

Mitologii, în loc să deslege misterul problemei creștine, l'au complicat și încâlcit în așa chip, încât ei cei dintâi s'au încurcat în labirintul soluțiilor fără ieșire.

Obosit de aceste peregrinări pe căi lăturalnice, m'am reîntors pe drumul tradiției evanghelice.

Aci, fără multă osteneală, m'am pomenit, foarte curând, în fața priveliștei unice pe care am întâlnit-o în viața mea de hoinar neastâmpărat. M'a copleșit grandoarea fără seamăn a spectacolului pe care îl aveam înaintea ochilor mei. Eram cutremurat până în adâncurile ființei mele. Simțeam în mine un amestec ciudat de umilință și mândrie. Vedeam prăpastia fără fund a nimicniciei omenești și culmile însorite ale celui mai înalt ideal spiritual pe care l'a

atins omenirea. Hăul cel fără de sfârşit îţi dă fioruri, iar înălţimea ameţitoare a creştetului de munte te atrage în chip irezistibil.

Incleştat de aceste două emoţii, te zbaţi ca frunza clătinată de vânt. Zarea muiată în aur şi sânge te atrage cu puteri misterioase. Cerul te ocroteşte şi stelele îţi surâd. Respiri cu nesaţ aerul ozonat, sorbi, cu sete nepotolită, poezia nesecată a naturii şi închizi ochii de extaz. Aci, simţi că te contopeşti cu firea, aci, că te ridici la cele mai înalte culmi, de unde contempli şi domini.

Furnică şi vultur totodată, pătrunzi misterul existenţei şi înţelegi rostul vieţii.

Binecuvântând lumina zilei şi admirând splendorile creaţiunii, accepţi bărbăteşte lupta, înfrunţi primejdia care vine, îţi îndeplineşti datoria cu râvnă şi conştiinciozitate, suporţi cu resemnare durerea; suferinţa nu te doboară, iar moartea nu te înspăimântă.

Nu îngenunchiezi decât în faţa lui Dumnezeu. Şi aceasta, nu din teamă sau îngrijorare, ci din pură adoraţie, care izvoreşte din respect şi iubire.

Tu, vierme al pământului, fiinţă plăpândă şi încărcată de păcate, te bucuri de rarul privilegiu, de a privi fiinţa supremă, creatorul atotputernic, nu ca pe un stăpân, ci ca pe un părinte.

Ridicat din pulbere, păşeşti cu fruntea sus, contempli cerul şi priveşti soarele drept în faţă.

Crucea de pe Golgota ţi-a dat acest privilegiu şi har.

Abia acum, ne dăm mai bine seamă, că nu putem găsi pe adevăratul Iisus, decât păşind pe drumul tradiţiei evanghelice. Numai în lumina acestei tradiţii misterul se lămureşte, iar noi avem putinţa să înţelegem originalitatea şi complexul personalităţii lui Iisus, să ne explicăm, cu mai multă uşurinţă, opera săvârşită de dânsul şi succesul bisericii sale.

Inlăturând din istoria creştinismului pe Iisus al tradiţiei evanghelice, edificiul măreţ care dăinuieşte de aproape două milenii, s'ar prăbuşi ca un castel de cărţi de joc.

Numai nerozii îşi pot închipui că o asemenea con-

strucție, de proporții necunoscute în istoria omenirii, s'ar putea clădi pe nisip sau pe o temelie obișnuită.

Dar orice om cu judecată și bun simț își dă seamă, că un astfel de edificiu care rezistă cu nepăsare valurilor vremii, cutremurelor pustiitoare și a năprasnicelor uragane, deslănțuite de furtuna patimilor, trebue să se sprijine pe o temelie care n'are pereche.

Iisus, văzut prin prisme străine de tradiția evanghelică, ne apare alterat până la denaturare, schimonosit până la caricatură de calitate inferioară.

Cu un asemenea personagiu nu era cu putință opera uriașă săvârșită de dânsul, ci una de proporții cu totul reduse.

Dar spectacolul de o grandoare unică al tradiției evanghelice nu există pentru cel care umblă cu lupa; el nu vede decât o îngrămădire monstruoasă de forme și culori.

Il plângem că nu se poate bucura de cea mai măreață priveliște pe care o oferă istoria omenirii.

Ne indispune însă stăruința cu care acești nerozi îngâmfați vor ca și alții să privească cu lupa, neîntrecuta priveliște care se desfășură înaintea noastră.

Alții, mai răsăriți, încearcă să ne arate, că ceeace admirăm noi așa de mult, în tabloul care se găsește în fața noastră, în ultima analiză, nu-i cine știe ce lucru mare. Nu-i decât o aranjare deosebită a unui material comun: pietre, buruieni, copaci și alte mărunțișuri de felul acesta.

Ce poți să zici de acest fel sucit de a vedea lucrurile?!

Inc'odată, vorbele Mântuitorului sunt pe deplin îndreptățite: „Vai vouă învățătorilor de legi, c'ați luat cheia cunoștinței; voi înșivă n'ați intrat, iar pe cei ce au vrut să intre i-ați oprit".

Văzând imaginea deformată a lui Iisus, pe care ne-o înfățișează diferiți critici și comentatori, aproape fără voie, printr'o ciudată asociație de idei, mi-a venit în minte piesa lui Labiche „Le voyage de M. Perrichon".

Eroul e un personagiu ridicul, un burghez cumsecade, mărginit, dar vanitos, cu ticuri și gusturi fistichii.

Foarte satisfăcut de propria lui persoană, dl Perrichon are însă o mică supărare: il indispune priveliștea

Alpilor. Muntele se ridică măreţ şi nepăsător până'n înaltul cerului, fără să se sinchisească de prezenţa eroului nostru. Dl Perrichon e nevoit să-şi ridice capul ca să-i poată vedea piscurile; îl ameţeşte înălţimea şi-l orbeşte strălucirea. E supărat foc că el este aşa de mic, iar muntele aşa de uriaş. Dar acest burtă-verde nu-i lipsit de imaginaţie. Intr'un moment de inspiraţie burlescă, el născoceşte un mijloc ingenios cu care vrea să se răzbune împotriva Alpilor.

In acest scop, angajează un pictor ca să-i lucreze un tablou, în care cei mai înalţi munţi din Europa să fie înfăţişaţi mici de tot, în timp ce el, Perrichon, ca un uriaş, se uită de sus la nemernicii Alpi.

La fel procedează şi unele persoane.

Incapabile să se ridice cu înţelegerea până la înălţimea Mântuitorului, coboară pe Iisus până la dânşii.

Şi astfel, fiecare confecţionează un Hristos, după priceperea şi măsura lui proprie.

Nu suntem deloc surprinşi.

Şopârla şi muşuroiul de furnici, care se târăsc la poalele muntelui, nu pot să preţuiască piscurile însorite care săgetează văzduhul, atingând cerul. De acolo, din vale, târâtoarele nu zăresc decât ceaţa şi norii.

E nevoie de privirea ageră a vulturului şi de zborul lui îndrăzneţ, ca să-ţi dai seama de înălţimea uluitoare la care se găseşte creştetul muntelui.

De aceea, numai firile de elită sunt în stare să contemple şi să admire strălucirea fără seamăn a lui Iisus Hristos.

Deasemenea, mulţimea, în momente de zguduire, de elan şi inspiraţie colectivă, ghiceşte că se află în faţa unui personagiu istoric, excepţional, inedit, unic şi cu chemare mesianică, plină de smerenie, se pleacă în faţa Crucii.

Adorarea a ceea ce-i frumos şi desăvârşit e un semn de distincţie.

Cine nu-i capabil de asemenea gesturi, e de compătimit; e un suflet sterp.

ATITUDINI

O CARTE CARE NU TREBUIA SCRISĂ: „RELIGIE ŞI SPIRIT" DE DL LUCIAN BLAGA

Obârşia studiului pe care îl anunţăm în pagina întâia a acestui fascicol, zace în lectura atentă a unei cărţi recente: „Religie şi Spirit", *de dl Lucian Blaga.*[1] *Că ea nu ne-a putut mulţumi pe de-a'ntregul, e evident. Insuşi titlul — stilizat la interogativ — pe care l-am ales pentru lucrarea noastră, desvălue punctul în care nu putem comsimţi cu concluziile autorului cărţii amintite. Ne vom lămuri numai decât!*

Dl Lucian Blaga a intreprins, în cartea amintită, o operă de filosofie a religiei. Scopul urmărit de dsa, este împătrit: ilustrarea varietăţii fenomenului religios, închegarea unei noui definiţii a religiei, evidenţierea importanţei fundamentale a factorilor „stilistici" pentru constituirea valorilor religioase şi integrarea fenomenului misticei — „în aparenţă atât de straniu şi de excepţional" (p. 9) — în ordinea umană. Cercetarea fenomenului religios în cadrul spiritului uman — înţelegând prin acesta din urmă „spiritul uman creator de cultură" (p. 8) — aruncă o lumină clară asupra orizontului cărţii, anticipează perspectiva din care e privită şi indică metoda după care e studiată religia. „Din parte-ne — spune dsa (p. 5 urm.) — anunţăm planul de-a expune în câteva linii mari o filosofie a religiei, adică principial de-a considera fenomenul religios după metode şi sub unghiuri proprii filosofiei.[2] *E necesar să subliniem aceasta chiar dela început, ca să preîntâmpinăm orice neînţelegeri şi dispute inutile".*

Grija desvăluită de dsa în ultima frază citată este ineficace, după critica aspră şi neîntemeiată pe care o face punctului de vedere teologic, din care admite că deasemenea poate fi privită problema pe care o desbate cartea în chestiune. „Felul de-a vedea „teologic" se deosebeşte de cel filosofic uneori până la făţişe adversitate", constată dsa (p. 6).[3] *Explicaţia, urmează: „Poziţia teologică faţă de fenomenul religios apare totdeauna alterată de credinţa că o anumită religie este privilegiată, aceasta datorită unei pretinse origini „neumane", sau graţie unei particulare „revelaţii" de natură* divină" *(p. 7). Pe scurt, teologul*

---

[1] *Sibiu, Editura „Dacia Traiană" S. A. 1942, pagini 212; Preţul Lei 180.—*

[2] *Sublinierea ne aparţine.*

[3] *„Divergenţa de unghiuri şi de procedee nu împiedecă totuşi pe filosofi şi pe teologi să ajungă uneori la aceleaşi rezultate" — afirmă dl L. B. ceva mai la vale (p. 7). Că dsa nu face parte dintre aceştia — cel puţin de astă dată — se va vedea din cele ce urmează.*

e sclavul unui „corp întreg foarte amplu", unui „volum maxim de teze constituite" (p. 8) dela cari nu se poate abate fără primejdia de-a fi disciplinat sever, e ferecat în „robia cerească" a dogmelor, ca filosofii Evului Mediu. Ne transpunem în situația unui cititor credincios al operelor dlui Lucian Blaga — dsa are mulți admiratori cari îi îmbrățișază fără rezerve opiniile — și conchidem: prin urmare, teologii nu trebuesc ascultați, ci mai vârtos compătimiți pentru neputința de-a se rosti în toată libertatea, ca filosofii.

Evident că punctul de vedere adoptat în chestiune de dl Lucian Blaga, prin consecințele ce le poate avea — el discreditează cu sau fără voia autorului știința teologică — ne interesează în cea mai largă măsură. Mai mult! Urmărindu-i performanțele realizate în capitolul „Stare mistică și credință" (p. 137—149), ne-am simțit îndatorați cu un răspuns.

Intr'adevăr, cartea dlui Lucian Blaga conține o seamă de erori cari nu pot fi trecute cu vederea. Cea mai gravă dintre ele, privește dumnezeirea Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Pentru dsa, viața lui Iisus este nici mai mult nici mai puțin decât „realizarea întocmai a unui mit" (p. 144), iar Hristologia creștină, expresia procesului de divinizare a apariției lui Iisus, la desăvârșirea căruia a contribuit în chipul cel mai fecund sf. Apostol Pavel (cf. p. 145).

Ori cât de mare ar fi regretul nostru de-a fi fost nevoiți să înregistrăm această atitudine negativă față de dumnezeirea lui Iisus Hristos Mântuitorul, nu-i vom imputa dlui Lucian Blaga alegerea nepotrivită a momentului precizării ei, nici nu vom anticipa efectul pe care va putea să-l aibă ea în rândurile tineretului, al cărui educator oficial este dsa în calitate de profesor universitar. Libertatea de opinie — admitem fără înconjur — trebue respectată, cu atât mai vârtos cu cât dl Lucian Blaga, deși nărue însași temelia Creștinismului, nu lovește fără menajamente, nu pledează ostentativ împotriva dumnezeirii lui Iisus Hristos, ci își toarnă gândurile în acelaș limbaj reținut, cumpătat, pe care i-l cunoaștem din lucrările anterioare. Dar tocmai pentru că distincția acestui stil ponderat nu isbutește să camufleze atitudinea *autorului față de problema în chestiune, se impune o verificare a rezistenței temeiurilor pe cari se bizue ea.*

La începutul lucrării dsale, dl Lucian Blaga ne asigura că cercetarea fenomenului religios o va săvârși „mai ales sub raportul unor aspecte foarte puțin sezisate până acum" *(p. 8).*

Cu toate că eram foarte bucuroși să luăm cunoștință de aceste „aspecte", trebue să ne mărturisim desamăgirea de-a nu fi întâlnit noutatea pe care ne-o anticipase prin cuvintele citate. Cel puțin din capitolul care a stârnit îndeosebi nemulțumirea noastră, ea lipsește cu desăvârșire. Dimpotrivă. Impresia noastră este că atât în ce privește pretinsa înrâurire a vechilor culturi mesopotamiene asupra cărților Vechiului Testament, cât și referitor la „mitul mesianic", dl Lucian Blaga adoptă teze perimate, cari au făcut vâlvă altă dată în Apus și

dincolo de Canalul Mânecii. Astăzi, ele sunt lepădate din capul locului sau cel mult tolerate cu indulgență. „Mitul" lui Hristos, reactualizat la noi *de dl Lucian Blaga, nu reprezintă altceva decât firimituri căzute dela mesele altora. Vom arăta altă dată de ce noi contestăm atât originalitatea teoriei „mitului" lui Hristos, cât și aceea a căii pe care dl Lucian Blaga a ajuns la adoptarea ei. Obârșia acestei erori e de origină semită. Campaniile infame și infamante pe cari jidovimea le-a dus împotriva Mântuitorului, au umplut lumea cu cele mai scandaloase blasfemii la adresa Sa. Enorma compilație a Talmudului — monument fără egal al urii iudaice împotriva Creștinismului, durat în câteva reprize — a avut grije să le fixeze în scris și să le asigure circulația dorită de făuritorii lor.*

Ceea ce a început Talmudul, va fi desăvârșit de atâția libercugetători de mai târziu, în numele unei filosofii care expropriază orice altă știință — teologia în primul rând — de dreptul de-a nizui la aflarea adevărului. E ceea ce va dovedi studiul nostru. Cititorii lui vor chibzui dacă Hristosul creștinătății poate fi redus la dimensiunile minore ale Iisus-ului dlui Lucian Blaga. In orice caz, ei au dreptul să asculte „et altera pars".

Dr. GRIGORIE T. MARCU

MIŞCAREA LITERARĂ

Sterie Diamandi: FIUL LUI DUMNEZEU-FIUL OMULUI. Bucureşti, Editura „Cartea Românească" 1942, p. 568; Preţul Lei 300.—

Lucrările privitoare la Viaţa lui Iisus Hristos umplu lumea. Câteva din ele au fost concepute din punct de vedere patologic sau mitologic, terfelind, negând sau micşorând dimensiunile reale ale persoanei istorice a Mântuitorului. Altele, concepute pe baze raţionaliste, elimină din viaţa Fiului lui Dumnezeu întrupat orice element supranatural, admiţând uneori că nimeni dintre oameni nu s'a ridicat la altitudinea Sa morală. In sfârşit, altă categorie de Vieţi ale lui Iisus rămân în cadrele tradiţiei evanghelice.

Impunătoarea carte a dlui Sterie Diamandi, despre care avem plăcerea să vorbim aici, face parte din repertoriul pe cât de bogat pe atât de felurit colorat al Vieţilor lui Iisus întocmite în conformitate cu tradiţia evanghelică.

O impresionantă mărturisire de credinţă, pe care o reproducem integral în acest fascicol (p. 288—295), arată de ce autorul a refuzat să apuce pe căile aventuroase ale mitologilor şi raţionaliştilor. A citit cu interes şi sârguinţă cărţile acestora. Până la urmă, s'a convins că singură tradiţia evanghelică a fost în stare să dea un răspuns clar şi satisfăcător acestei probleme, devenită pentru dsa o chestiune de conştiinţă.

Imensa literatură de specialitate pe care a consultat-o dl Sterie Diamandi, sporeşte valoarea documentară a cărţii. E tot atât de temeinică, pe cât e de frumos şi de vioiu scrisă. (A se vedea bunăoară la p. 279 urm. modul inteligent în care rezolvă problema: „Tu eşti Petru...", din Mateiu 16, 18). E o carte creştină, scrisă de un creştin convins — şi un rechizitoriu sever, venit la timp, al aberaţiilor atâtor istorici, filologi, filosofi şi teologi rebeli cari au încercat şi mai încearcă încă să-l coboare pe Cel necuprins la dimensiunile minore ale unui rabi oarecare, proclamat oarecum fără ştirea şi fără voia lui Fiu al lui Dumnezeu şi Mântuitor al lumii.

Biserica noastră şi slujitorii ei îi sunt recunoscători dlui Sterie Diamandi pentru curajul neînfricat cu care apără dumnezeirea Mântuitorului şi în rândul al doilea, pentru cuvintele bune pe cari le are la adresa celor ce se nevoiesc să dea strălucire nouă altarelor pe cari se preamăreşte Hristos.

Ne-a dat o carte care se citeşte cu înfrigurare şi cu înfiorată plăcere. Fiecare pagină te apropie de Iisus-ul Evangheliilor, de Iisus-ul real al Creştinătăţii. Atitudinea negativă pe care o vădeşte

pe alocuri față de Vechiul Testament, fără a fi răstită, o explică îndeajuns calitatea dsale de membru al generației naționaliste studențești dela 1922. Aceasta, precum și ușoarele șovăeli întâlnite în capitolul despre nașterea Mântuitorului, pot fi domolite și precizate la o nouă ediție a cărții, care va trebui să urmeze cât de curând. Fiindcă e sigur că această carte o să circule și o să aibă un succes de librărie care va întrece orice așteptări. Entusiasmul cu care a fost întâmpinată în cele câteva săptămâni cari s'au scurs dela apariția ei, este de bun augur. Preoțimea și intelectualii noștri sensibili față de problemele religioase, au și început să-i facă atmosfera pe care o merită din plin.

Nu putem încheia această sumară prezentare a cărții fără a spune câteva cuvinte despre autor.

Dl Sterie Diamandi e român macedonean. Născut în 1898 în Aminciu-Metzova (Epir-Pind), a urmat liceul inferior în Ianina și Bitolia. Și-a continuat apoi studiile secundare în România, luând bacalaureatul în 1919. După trei ani (1922), a obținut licența în Litere și Filosofie la Universitatea din București. Intrat în învățământ, a funcționat rând pe rând ca profesor secundar în Turnu-Severin, Roman, Iași și București. Lucrările dsale anterioare — „Galeria oamenilor politici" (1935), „Eroii revoluției ruse" (1937), „Galeria dictatorilor" (1938) și „Oameni și aspecte din istoria Aromânilor" (1940), toate apărute în cunoscuta editură bucureșteană „Cugetarea" — i-au făcut un renume de publicist încercat.

A achiziționa această carte a dlui Sterie Diamandi pentru bibliotecile noastre parohiale este o onoare. A o răspândi în rândurile intelectualilor și ale tineretului nostru, e o datorie pentru oricare preot și creștin luminat.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei: TEOLOGIA LUPTĂTOARE. București, „Cugetarea" 1941, p. 219; Prețul Lei 100.—

Teologia noastră sistematică este într'o vădită ascensiune. In pofida marasmului spiritual ce caracterizează epocile de învolburări apocaliptice, Biserica, prin slujitorii și credincioșii ei devotați, nu pregetă a lupta pentru triumful valorilor religioase și morale. In această luptă de afirmare a primatului valorilor religioase și morale, Apologetica, considerată ca disciplina științifică care expune, justifică și apără adevărurile eterne și general valabile ale religiei cu mijloace raționale, are un rol incomensurabil. Ea îl ajută pe om să-și câștige comprehensiunea justă a vieții, îi dă posibilitatea să stabilească un raport de perfectă conciliere între realitatea imanentă și realitatea transcendentă și să pună în concordanță adevărurile revelate cu exigențele rațiunii. Din motivele enumerate, Apologetica s'a introdus și în învățământul religios al școlilor secundare, la clasele a VII-a și a VIII-a, având menirea să deschidă zare luminoasă tineretului școlar, prins foarte adeseori în mrejile negativismului și ale teoriilor pozitiviste,

profesate încă de unii dascăli aserviţi celor mai năstruşnice şi mai ilogice curente.

Intre apologeţii noştri emeriţi, locul de frunte îl ocupă — fără îndoială — I. P. Sf. Mitropolit al Moldovei, Irineu Mihălcescu. I. P. Sf. Sa şi-a consacrat o bună parte din îndelungata şi prodigioasa activitate teologică ce a desfăşurat, pentru elucidarea celor mai grele şi mai spinoase probleme din câmpul Teologiei sistematice. Apologetica şi problemele ei, l-au pasionat şi l-au antrenat îndeosebi, dând la iveală o serie de lucrări teologice de o inegalabilă valoare ştiinţifică. A alcătuit şi ciclul complect de manuale pentru învăţământul religios în şcolile secundare, acestea — ca de altfel toate operele I. P. Sf. Sale — excelând prin limbă aleasă, uşor accesibilă copiilor, şi prin stringenţa documentării. Materialul destinat pentru elevii claselor a VII-a şi a VIII-a şi cuprins în cele două manuale intitulate: *„Elemente de filosofie creştină"*, tratând probleme ce pot interesa cercuri mai largi de intelectuali decât cel şcolar, I. P. Sfinţia Sa a crezut că este nimerit să-l condenseze şi să-l retipărească în lucrarea, ce o prezentăm aci: *„Teologia luptătoare"*.

Problemele înfăţişate şi examinate în această lucrare sunt următoarele: Fiinţa şi originea religiei, Religia şi corelatele ei (ştiinţa, morala şi arta), Religia ca factor social, Elementele constitutive ale religiei: Dumnezeu (argumentele) şi omul (natura omului, existenţa, spiritualitatea, unitatea şi nemurirea sufletului), Revelaţia divină şi criteriile ei, Creştinismul şi originea lui supranaturală (aici sunt atinse şi alte probleme ce fac obiect de cercetare şi pentru alte discipline, cum e problema răului), Curente esoterice (teosofie, spiritism, etc.), religiile orientale şi la urmă găsim istoricul şi doctrina Bisericilor: ortodoxă, romană-catolică, protestantă şi unită.

La materialul din cele două manuale şcolare s'a adăugat un singur capitol nou: Francmasoneria.

Cartea aceasta fiind destinată unui cerc mai larg de cititori şi având menirea să concilieze şi să anuleze contradicţiile ideologice ce se ivesc în viaţa spirituală a intelectualilor, fixând stâlpii de boltă ai unei concepţii unitare despre lume şi viaţă, era nimerit dacă îngloba în conţinutul ei şi alte probleme ce frământă conştiinţa intelectualităţii de azi şi de totdeauna, ca: raportul dintre filosofie şi religie, religia şi cultura, revelaţia şi raţiunea, credinţa ca izvor de cunoaştere, critica teosofiei, spiritismului, ocultismului, budhismului, brahmanismului şi mahomedanismului, precum şi deosebirile stilistice dintre confesiunile creştine. Tratarea şi adâncirea acestor probleme se impune chiar şi pentru orientarea deplină a tineretului şcolar. Cunoscând competenţa I. P. Sf. Mitropolit Irineu Mihălcescu în soluţionarea celor mai controversate probleme, îi facem respectuoasa rugăminte ca la o nouă ediţie — ce o credem cât mai apropiată — să insereze în conţinutul cărţii şi problemele amintite.

Titlul lucrării, *„Teologia luptătoare"*, cadrează cu conţinutul ei,

fiind vorba de ofensiva ce trebue dusă contra detractorilor valorilor religioase și morale, de lupta încordată ce ne-o impune destinul nostru istoric pentru crearea unei culturi românești, cultură inspirată din seva întremătoare a creștinismului, acesta fiind chezășia perenității ei. Conținutul cărții e un arsenal de arme indispensabile pentru întreținerea luptei și secerarea victoriei.

Preot Prof. IOAN BUNEA

✠

Prot. Dr. *Sofron Vlad*, profesor la Academia teologică din Oradea (la Timișoara): MĂRTURIA SF. APOSTOL PAVEL DESPRE VIAȚA ȘI ÎNVĂȚĂTURA MÂNTUITORULUI. Caransebeș, Tipografia Diecezană 1941, p. 72.

Exceptând sfânta Evanghelie dela Mateiu, scripturile pauline reprezintă cele mai vechi mărturii scrise despre existența istorică și despre dumnezeirea lui Iisus Hristos. Mai cu seamă din această pricină, sf. Apostol Pavel a avut mult de suferit din partea mitologilor vremurilor mai noui. Autenticitatea epistolelor lui rezistând celor mai aprige probe la cari le-a supus critica modernă și contimporană, sf. Apostol Pavel rămâne un obstacol de netrecut în calea celor ce se trudesc să-l asvârle pe Hristos în negurile mitului.

Adevărul acesta îl pune în lumină clară distinsul nostru coleg dela Timișoara, Păr. Prof. Dr. Sofron Vlad, în studiul concentrat pe care-l anunțăm aici cu atât mai multă bucurie, cu cât el apare tocmai într'o vreme în care lupta în jurul dumnezeirii lui Iisus Hristos e ca și deschisă și la noi.

Se rostește aici un specialist, un profesor de Teologie care unește o pregătire din cele mai alese cu manifeste preocupări de ordin biblic teologic.

Pentru a afla de unde posedă sf. Apostol Pavel cunoștințele sale despre viața și învățătura Mântuitorului și care-i întinderea, temeinicia și valoarea lor documentară pentru problema în chestiune, studiul Păr. Prof. Vlad trebue citit negreșit.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

✠

Dr. *Emilian Vasilescu*, asistent la Facultatea de Teologie din București: APOLOGEȚI CREȘTINI. Români și străini („Biblioteca Teologică"). București, Editura „Cugetarea" 1942, p. 224; Prețul Lei 90.—

Acum trei ani, dl Dr. E. V. își propusese să înfățișeze „un număr de apărători ai credinței, Români și străini, de preferință ortodocși, deși întru apărarea credinței toată creștinătatea trebue să se simtă unită. Apărătorii credinței — teologi, oameni de știință, filosofi, literați — sunt mai mulți decât ne putem închipui și mai valoroși decât s'ar crede. Chiar la noi în țară, unde necredința a fost mai puțin răspândită decât în alte părți, există o frumoasă galerie de apologeți creștini și mărturisitori ai credinței, începând cu Dimitrie Can-

temir, ba încă şi mai de vreme, şi sfârşind cu Nicolae Paulescu, G. G. Longinescu, Simion Mehedinţi, etc. Pe aceştia este bine să-i cunoaştem şi să-i preţuim, deoarece lângă oamenii credincioşi ne simţim şi noi atraşi spre credinţă şi spre o viaţă aleasă. Creştinismul a biruit tocmai prin puterea exemplului: prin exemplul Dumnezeu-Omului Iisus şi prin tăria de credinţă a martirilor... Din prezentarea lor se va vedea că a fi credincios în ziua de azi nu înseamnă nicidecum a fi „obscurantist", a avea o „mentalitate prelogică" sau funcţiunile intelectuale slăbite, cum pretind unii medici" (p. 5—6).

Până la o nouă ediţie a cărţii, care va apărea în două volume, dl E. V. înmănunchează aici următoarele portrete de apologeţi creştini: I. *Teologi*. Români: Petru Movilă, Vasile Găină, Nicolae Bălan, Irineu Mihălcescu, Nichifor Crainic, I. Gh. Savin şi D. Stăniloae; Străini: N. Rojdestvenski, P. Svetlov, W. Guettée şi Raoul Allier. *Oameni de ştiinţă, filosofi şi literaţi*. Români: D. Cantemir, Al. de Sturza, N. Paulescu, G. G. Longinescu, S. Mehedinţi, I. Petrovici şi V. Gomoiu; Străini: Pascal, Ampère, P. Duhem şi P. Termier.

La o nouă ediţie seria portretelor de apologeţi creştini va fi sporită.

GR. T. M.

Ida Friederike Görres: DES ANDERN LAST. Ein Gespräch über die Barmherzigkeit. Freiburg im Breisgau, Herder & Co., 1940, p. 116.

Iată o carte care desbate o problemă cât se poate de actuală. Intr'adevăr, răsboiul — cu neagra mizerie spirituală şi materială pe care o deslănţueşte în omenire — face datoria purtării sarcinilor altuia mai necesară şi mai imperioasă decât în vremurile normale.

In mod deosebit impresionează faptul că prezenta carte e scrisă de o *femeie* din cercurile catolice ale Apusului. Trăsătura fundamentală a lucrării o anunţă însuşi citatul paulin dela care mânecă: „Purtaţi sarcina unul altuia şi aşa împliniţi legea lui Hristos" (Gal. 6, 2). Compusă din două părţi şi scrisă în formă de dialog, cartea aceasta este o solidă fundamentare a datoriei milei creştine. Noţiunea, motivul, scopul, modalitatea realizării, respingerea obiecţiunilor (mai ales ale filosofilor) ridicate împotriva ei şi tot ceeace vine în legătură cu porunca milei creştine, sunt tratate în spiritul Evangheliei şi cu mijloace filosofice. Temelia milei creştine este inima, nu raţiunea. Bazat pe cercetarea serioasă şi adâncă a problemei, studiul acesta excelează prin distincţii clare şi subtile între noţiunile respective, prin observaţii şi constatări adânci şi juste, precum şi prin reguli minunate cu privire la practicarea milei creştine. Scrisă într'un stil frumos, clar şi atrăgător, împodobită ici-colea cu citate din sf. Părinţi, cartea scoate în evidenţă roadele bune ale milei creştine. Mai ales în aceste vremuri excepţionale, cartea aceasta e un îndemn stăruitor de a fi cât mai milostivi, adresat în primul rând intelectualilor creştini.

Preot Dr. CORNELIU SÂRBU

CRONICA

PROFESORUL DR. VASILE GHEORGHIU SEPTUAGENAR. La 28 Iunie a. c., Inalt Prea Cucernicia Sa Părintele Arhipresviter Mitrofor Dr. *Vasile Gheorghiu*, profesor onorar al Facultăţii de Teologie din Cernăuţi şi membru de onoare al Academiei Române, împlineşte venerabila vârstă de 70 de ani.

Ştim că numărul zilelor hărăzite oamenilor darul lui Dumnezeu este. Şi darul acesta, în cazul de faţă, este tot atât de îmbelşugat ca şi vredniciile ilustrului nostru dascăl de Teologie.

Creştineasca discreţie în care cel mai mare teolog biblic al Ortodoxiei româneşti şi-a învăluit statornic neprihănita sa viaţă preoţească, exemplarele sale aptitudini de educator şi profesor şi spornica sa activitate ştiinţifică, a fost subliniată după cuviinţă în paginile revistei noastre, din prilejul despărţirii I. P. C. Sale de catedra pe care a onorat-o ca nimeni altul.[1]

In cei trei ani cari s'au scurs de-atunci, Păr. Prof. Dr. Vasile Gheorghiu şi-a continuat cu aceeaşi neîmpuţinată râvnă îndeletnicirile de-o viaţă întreagă, dăruind ştiinţei noastre teologice o seamă de lucrări valoroase, a căror apariţie am înregistrat-o aici la vreme,[2] iar în vederea imprimării ediţiei critice a textului original al Testamentului Nou („Novum Testamentum graece cum apparatu critico") — lucrare de însemnătate epocală — s'au făcut pregătiri apreciabile. Apariţia ei nu mai poate întârzia, cu toate greutăţile inerente unei atari întreprinderi. Ne place să credem că se va găsi totuşi omul de bine care să plinească cele ce mai lipsesc pentru ducerea la bun sfârşit a acestei fapte de prestigiu ortodox.

Cu această nădejde, prietenii şi foştii elevi de dincoace de Carpaţi ai Păr. Prof. Dr. Vasile Gheorghiu, urează cordial strălucitului teolog ortodox dela Cernăuţi încă mulţi ani cu pace, sănătate şi isbândire deplină a tuturor năzuinţelor ce frământă marele său suflet.

---

[1] Vezi *Revista Teologică XXIX*, 1939 p. 10—25. Simţitor amplificată, această bio-bibliografie a apărut în broşura: *Profesorul Dr. Vasile Gheorghiu, omul şi opera* de Diacon Grigorie T. Marcu („Contribuţiuni la Studiul Testamentului Nou" nr. 1 Sibiu, Tip. Arhidiecezană 1939). Să se vadă şi volumul omagial al revistei *Candela* (Cernăuţi) pe anul 1938.

[2] *Biserica Sfântului Mormânt*. Cernăuţi 1939 (*RT XXX*, 1940 p. 113—114). *Codex Argenteus Upsaliensis*. Bucureşti 1939 şi *Lecţionarul evangelic grecesc din Iaşi*. Bucureşti 1940 (*RT XXXI*, 1941 p. 208—211).

PROTOSINGHELUL NICODEM IONIȚĂ MORT PENTRU PATRIE. Foaia săptămânală „Glasul Monahilor" (nr. 666 din 12 Aprilie a. c.) ne-a adus trista veste, pe pagina întâia, între două articole sosite după moarte, că Protosinghelul *Nicodem Ioniță* a căzut pentru Patrie.

Numele acestui element de elită al cinului monahal ortodox român este îndeaproape cunoscut cititorilor „Revistei Teologice", la care a colaborat de câteva ori și în paginile căreia a fost vorba nu odată despre roadele cărturăreștilor sale nevoințe.

Tânăr, cult, ager și înfierbântat pentru propovăduirea cu timp și fără timp a Evangheliei Domnului, Păr. Protos. Nicodem Ioniță era unul dintre puțin număroșii noștri monahi meniți să ajungă până la cele mai înalte trepte ale ierarhiei bisericești.

După îndelungate și strălucite studii teologice făcute în țară și'n străinătate, a intrat în monahism la sf. Mânăstire Noul Neamț din jud. Tighina. Câțiva ani a ostenit la Mitropolia Bucovinei, iar în vremea din urmă la Biserica Antim din București.

Incepând răsboiul sfânt împotriva bolșevismului ateu și anarhic, a plecat pe front de bună voie, ca duhovnic de regiment. In această calitate, a străbătut cu viteaza noastră oștire toată Ucraina, propovăduind, săvârșind sf. taine și reorganizând viața bisericească în diferite sate și orașe. Problema refacerii vieții religioase în Ucraina îl preocupa în cea mai mare măsură. Prin presă și prin scrisori adresate I. P. Sf. Patriarh Nicodim și I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, a pledat cu căldură în acest sens, a indicat soluții și a cerut sfaturi și ajutor. Ofițerii și trupa, pentru care acest preot neobosit și disprețuitor de moarte devenise un înger păzitor, îl prețuiau mai presus de orice închipuire. Zelul său apostolesc, care-l mâna în cele mai primejduite sectoare ale frontului creștinătății, îi adusese nu de mult răsplata vitejilor, decorarea — și apoi moartea lor.

La 19 Martie a. c., Părintele Nicodem Ioniță a căzut pe câmpul de luptă de la răsărit de Harkow. Avea abia 36 de ani.

Sufletul lui neprihănit se veselește acum în ceruri, alăturea de sfinții lui Dumnezeu și de bravii căzuți pentru biruința sfintei cruci.

Neuitată-i va fi amintirea și pilda vieții lui, dăruită în întregime lui Dumnezeu și Patriei, se va pomeni din neam în neam.

Să ne rugăm pentru isbândirea gândului care l-a mânat în bătaia focului argaților lui Antihrist pe acest fericit frate al nostru.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

✠

ADUNAREA EPARHIALĂ a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia și Sibiu s'a întrunit în sesiune ordinară la Dumineca Tomii. După sf. Liturghie oficiată în Catedrala mitropolitană de un sobor de preoți și diaconi în frunte cu I. P. C. Arhim.-Vicar T. Scorobeț, s'a făcut tot acolo deschiderea festivă a Adunării Eparhiale,

prin cuvântarea I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae*. După ce a subliniat în cuvinte strălucite semnificaţia Praznicului Invierii pentru momentul istoric pe care-l străbate neamul nostru, Inaltul Ierarh a arătat motivele pentru cari Adunarea Eparhială nu s'a putut întruni în anul trecut şi şi-a exprimat încrederea în râvna şi înţelepciunea cu care membrii ei vor contribui şi de astă dată la desbaterile împreunate cu asigurarea bunului mers al vieţii noastre bisericeşti.

S'a procedat apoi la facerea apelului nominal şi la constituirea birourilor, după care şedinţa de deschidere a fost ridicată, deputaţii eparhiali luând parte la îndătinata recepţie dela Reşedinţa mitropolitană.

In şedinţa din după amiaza aceleiaşi zile, care s'a desfăşurat în sala de conferinţe a Prefecturii judeţului, deputatul eparhial Păr. Rector Dr. D. Stăniloae a dat citire raportului Comisiunii organizatoare, care a înglobat toate momentele de seamă ale ultimilor doi ani de viaţă bisericească din Arhiepiscopia noastră. Amintind că I. P. Sf. Mitropolit Nicolae avea să împlinească la 27 Aprilie a. c. venerabila vârstă de 60 de ani, Adunarea a ovaţionat îndelung pe luminatul nostru Chiriarh, ridicându-se din scaune. S'a hotărât publicarea integrală a acestui raport.

Tot la propunerea Păr. Stăniloae, s'au trimis telegrame omagiale Majestăţii Sale Regelui *Mihai I*, Domnului *Mareşal Conducător*, dlui Prof. *I. Petrovici*, ministrul Culturii naţionale, Cultelor şi Artelor şi dlui Prof. *Aurel Popa*, secretar general al Cultelor.

In continuarea desbaterilor, au fost prezentate de către deputaţii eparhiali Prof. I. Sandu, Prot. I. Duma ş. a. rapoartele Comisiunilor: culturală, bisericească şi economică.

Postul de consilier referent al secţiei culturale, rămas vacant prin avansarea I. P. C. Arhim. T. Scorobeţ, a fost complectat prin alegerea C. Preot Căpitan Gh. Secaş dela Episcopia Armatei.

Adunarea şi-a încheiat desbaterile Luni 13 Aprilie a. c., într'o atmosferă de vizibilă însufleţire.

GR. T. M.

MAREA ADUNARE NAŢIONALĂ DIN CAPITALĂ. Urmând invitaţiei Guvernului, înaintestătătorii tuturor instituţiilor noastre bisericeşti, culturale şi şcolare s'au întrunit Joi 19 Martie a. c. în spaţiosul amfiteatru al Facultăţii de Drept din Capitală, pentru a lua cunoştinţă de locul şi rolul ce li se rezervă acestor instituţiuni în apropiata reorganizare a Statului nostru.

Prin glasul dlui Prim-Ministru ad-interim Prof. *Mihai A. Antonescu* şi al dlui Ministru al Culturii naţionale, Cultelor şi Artelor Prof. *I. Petrovici*, Guvernul *Mareşalului Antonescu* a declarat că va hărăzi Bisericii şi şcoalei o poziţie în Stat de primul ordin şi le va pune la'ndemână toate mijloacele trebuincioase pentru îndeplinirea misiunii lor de fortificare a sufletului obştesc. O atenţiune specială va fi acordată tineretului nostru.

Tot atunci, dl Prof. *Mihai A. Antonescu* a făcut declaraţii politice de mare însemnătate, înfierând fără cruţare fărădelegile comise de Unguri în Ardealul de Nord şi insultele aduse de aceştia glorioasei noastre armate.

In acelaşi sens au vorbit o serie întreagă de fruntaşi ai spiritualităţii româneşti din toate părţile Ţării.

Adunarea a fost încheiată prin vibrantul discurs rostit de I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, care a spus că problema refacerii hotarelor trebue să fie preocuparea de căpetenie a Guvernului şi a întregei suflări româneşti.

Uriaşa manifestaţie naţională dela Bucureşti, entuziastă şi demnă, a arătat acolo unde trebue că şi proverbiala răbdare românească are limite.

GR. T. M.

UNIVERSITATEA DIN CLUJ—SIBIU LA MORMÂNTUL LUI GHEORGHE LAZĂR. Prima descindere în mijlocul poporului dela sate a Universităţii din Cluj, de când este refugiată la Sibiu, a avut loc la praznicul sf. Gheorghe, în fruntaşa comună Avrig, pentru a pomeni pe marele dascăl al neamului Gheorghe Lazăr. Nivelul acestei prăznuiri, care s'a transformat într'o adevărată sărbătoare naţională a întregei regiuni, a fost înălţat prin prezenţa I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae*, a reprezentantului înaltului guvern, conducătorii judeţului şi ai asociaţiilor culturale, etc. Inalţii oaspeţi au sosit la Avrig cu un tren special. Primiţi sărbătoreşte în gară, s'a format un impozant cortegiu, care a pornit spre biserica ortodoxă. Acolo, în jurul unui mormânt simplu, la căpătâiul căruia arde candela recunoştinţei româneşti şi pe lespedea căruia stau scrise cuvintele: „Precum Hristos pe Lazar din morţi a înviat, aşa tu România din somn o ai deşteptat", s'a săvârşit un parastas pentru odihna sufletului marelui dascăl Gheorghe Lazăr, de către I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae*, înconjurat de un sobor de preoţi, răspunsurile fiind date de corul studenţilor teologi din Sibiu. La sfârşit, I. P. Sf. Sa preamăreşte credinţa dascălului Gheorghe Lazăr în neamul nostru, oferindu-l tuturor — dar mai ales tineretului universitar — drept pildă de neclintită iubire şi mândrie naţională.

In aceeaşi ordine, asistenţa s'a îndreptat spre piaţa din centrul comunei. Lângă bustul lui Gh. Lazăr au luat cuvântul: P. C. Prot. Aurel Nistor, dl prof. univ. Popovici, dl Prof. S. Ţeposu, Colonel Popovici, dl Rector Dr. Iuliu Haţieganu şi dl subsecretar de stat la departamentul Culturii naţionale Prof. I. C. Petrescu, care aduce darul Ţării — 2 milioane lei — pentru terminarea localului şcoalei primare din loc, care va purta numele marelui Gheorghe Lazăr.

Dela această frumoasă lecţie de istorie am rămas cu convingerea că nouă, Românilor, bunul Dumnezeu ne-a hărăzit în acest colţ al lumii un rol mare.

Preot AXENTE TOMUŞ

NOTE ŞI INFORMAŢII

ANIVERSAREA de şaizeci de ani a I. P. Sf. Mitropolit **Nicolae** *al Ardealului a fost prăznuită la Sibiu printr'o sf. Liturghie şi o Doxologie, săvârşite în Capela Academiei teologice „Andreiane" Luni 27 Aprilie a. c., de către I. P. C. Arhim.-Vicar T. Scorobeţ, înconjurat de un sobor de preoţi şi diaconi, în prezenţa P. Sf. Episcop Vasile al Maramurăşului, a Consilierilor mitropolitani şi arhiepiscopeşti, a Profesorilor şi studenţilor Academiei teologice „Andreiane" şi a funcţionarilor consistoriali.*

Presa bisericească şi laică de pe tot întinsul Ţării, s'a întrecut în a omagia personalitatea şi opera excepţională a luminatului nostru Arhipăstor.

ŞTIAM de mai de mult că P. Sf. Episcop *Nicolae Colan* al Vadului, Feleacului şi Clujului pregăteşte o ediţie românească a *Noului Testament.* Cu nespusă bucurie am aflat că ea a văzut lumina tiparului la Dumineca Floriilor din anul acesta, în neîntrecute condiţiuni de fond şi formă.

Noul Testament dela Cluj — căci acesta-i numele sub care va circula şi se va pomeni din neam în neam — e un monument şi un eveniment.

Ne rezervăm plăcerea de-ai face o prezentare demnă de însemnătatea lui.

IN recenta dsale lucrare intitulată „Apologeţi creştini", pe care o anunţăm în acest fascicol, dl Dr. Emilian Vasilescu subliniază solida concepţie despre raportul dintre religie şi cultură şi dintre creştinism şi naţionalism pe care o vădesc studiile apologetice ale Profesorului Dr. Nicolae Bălan, actualul Mitropolit al Ardealului. „Pe aceste teme se scrie şi se vorbeşte mult — afirmă dsa (p. 45—46) — dar numai arareori se întâlnesc personalităţi puternice, în mintea şi viaţa cărora să se realizeze o atât de vie, o atât de armonioasă trăire a valorilor creştine şi naţionale, cum se întâmplă la Mitropolitul Nicolae. Şi aş putea spune fără să risc prea mult, că dacă istoria Ardealului este cel mai bun argument în favoarea tezei armoniei dintre naţionalism şi creştinism, apoi Mitropolitul Nicolae rezumă Ardealul în tot ce are el mai bun pe plan naţional şi creştin".

Din justele aprecieri ce le are la adresa Păr. Dr. D. Stăniloae, nouă ne place să reţinem deocamdată cele ce urmează: „...prin recenziile-studii pe cari le face în legătură cu diferite lucrări de teologie şi filosofie, Dumitru Stăniloae exercită o adevărată cenzură, de mare însemnătate pentru Biserica noastră, asupra scrisului teologic şi filosofic din ţară şi străinătate. Aşa numita „teologie a crizei" din Germania şi lucrările gânditorilor ruşi contimporani sunt urmărite de a-

proape de spiritul şi pana lui Dumitru Stăniloae şi criticate atunci când este nevoie. In ce priveşte filosofia românească, este destul să spunem că gândirea lui Lucian Blaga n'a găsit până acum în teologia românească un cenzor mai temeinic decât Dumitru Stăniloae" (p. 89—90).

DESPRE dl Prof. *Aurel Popa*, secretarul general al Cultelor şi Artelor, revista noastră nu vorbeşte acum pentru întâia dată. Alegerea dsale ca principal colaborator al dlui Prof. *I. Petrovici*, ministrul Culturii naţionale şi al Cultelor şi Artelor, am salutat-o cu neprecupeţită bucurie. Cunoşteam omul, iar activitatea sa antecedentă legitima cele mai bune nădejdi.

Fiu de preot ortodox din Arpaşul de sus, de pe ţara Oltului, după o temeinică pregătire teologică dobândită la Seminarul „Andreian", complectată apoi cu frumoase studii filosofice, dl Aurel Popa a intrat în învăţământul secundar. Profesor la Sighişoara, în cursul răsboiului trecut a împărtăşit soarta tuturor bunilor patrioţi ardeleni cari nu-şi puteau înăbuşi aprinsele lor simţăminte româneşti. După rotunjirea României, şi-a cheltuit aptitudinile didactice şi organizatoare ca profesor şi director al liceului Emanoil Gojdu din Oradea. Naţionalist de convingeri ferme, s'a ataşat dintru tot începutul marelui Octavian Goga, căruia i-a rămas credincios pentru toată viaţa. Prefect şi membru al Camerei deputaţilor în mai multe rânduri, dsa a activat paralel ca deputat eparhial al Arhiepiscopiei noastre, impunându-se curând ca unul din cei mai buni cunoscători ai vieţii noastre bisericeşti. După refugiu, s'a aşezat la Seminarul Central din Capitală.

Către sfârşitul anului trecut a fost numit Secretar General al Cultelor, fiind încredinţat totdeodată cu conducerea efectivă a Subsecretariatului de Stat al Cultelor şi Artelor. In această funcţiune plină de răspundere, dl Prof. Aurel Popa a arătat toată măsura destoiniciei şi aptitudinilor dsale de organizator desăvârşit. Dotat cu un ager simţ al realităţilor şi prompt în acţiunile dsale, a sesizat la iuţeală lipsurile evidente ale acestui departament şi a purces fără zăbavă la soluţionarea lor.

Solicitudinea arătată de dsa faţă de doleanţele Bisericii, preoţimii, cântăreţilor bisericeşti şi ale instituţiilor noastre de învăţământ, i-a agonisit merite şi simpatii de cari puţini dintre oamenii noştri politici au avut prilejul să se împărtăşască. Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei noastre, în sesiunea ei ordinară din acest an, a făcut o caldă manifestaţie de simpatie destoinicului Secretar General al Cultelor, exprimându-i prin glasul I. P. Sf. Mitropolit Nicolae toată gratitudinea ei.

Ne asociem din toată inima la acest gest de recunoaştere solemnă a meritelor dlui Prof. Aurel Popa, însufleţiţi de convingerea că dsa nu va pregeta să-şi împlinească până la capăt bunele intenţii ce le nutreşte faţă de Biserică şi faţă de slujitorii şi instituţiile ei.

E omul care-şi cinsteşte prin fapte înalta-i dregătorie.

⊕

HARNICA editură a Arhiepiscopiei noastre a pus în librării o nouă carte de-o rară valoare ştiinţifică şi de-o acută actualitate: *Rasă şi Religiune* („Seria Teologică" nr. 22, p. IV+152, Preţul Lei 150). Autorul ei este eruditul profesor al Academiei teologice „Andreiane", Păr. Dr. *Liviu Stan.*

Problema, serios compromisă de amestecul atâtor incompetenţe dovedite, trebuia lămurită odată de un cărturar priceput şi temeinic pregătit. Păr. Prof. Dr. Liviu Stan, teolog încercat şi jurist versat, era indicat în deosebi să purceadă la soluţionarea ei. Lucrarea pe care ne-a dat-o este — atât prin actualitatea ei, cât şi prin temeinicia cu care a fost alcătuită — o veritabilă „carte a zilei". Ea limpezeşte toate aspectele problemei, nărue prejudecăţi înrădăcinate şi stabileşte just raportul dintre rasă şi religiune, dovedind convingător că acesta nu-i unul de exclusivitate.

Rezervându-ne plăcerea de-ai dedica o discuţie demnă de cuprinsul ei, suntem siguri că cea mai nouă carte a Păr. Prof. Dr. Liviu Stan va fi întâmpinată cu recunoştinţă de cititori număroşi şi zeloşi. GR. T. M.

⊕

STUDIUL Păr. Dr. Haralambie Cojocaru, asistent la Facultatea de Teologie din Bucureşti, intitulat: „Conştiinţa ortodoxă a lui Petru Maior", care a apărut în confratele „Slova Ortodoxă" din Capitală, n'a rămas fără ecou. „Unirea" blăjană i-a contestat valoarea, susţinând că „Procanonul" este o operă din tinereţe a vestitului protopop unit. A fost invocată în acest sens autoritatea cu „greutate" a istoricului unit dl Zenovie Pâclişanu, a cărui obiectivitate deficitară n'are nevoe să mai fie ilustrată.

Intervenţia „Unirii" a provocat o ripostă aspră din partea dlui Ion Constantinescu, directorul revistei „Slova Ortodoxă". Infirmând teza blăjană în chestiune, dsa se foloseşte de prilej pentru a informa conducerea bisericii unite asupra unui caz de-o gravitate deosebită. Iată despre ce este vorba.

Avem o parohie ortodoxă română la Berlin, pentru îndeplinirea trebuinţelor duhovniceşti ale membrilor legaţiei şi coloniei române din capitala Germaniei. S'au făcut demersurile legale pentru organizarea unei atari parohii şi la Roma. Cine credeţi că s'a opus? Preotul unit Aloisie Tăutu (nu Tóth?), care îndeplineşte la una din legaţiile noastre din capitala Italiei funcţiunea de consilier. Şi încă pe ce ton!... şi cu ce argumente...

Membrii misiunilor noastre diplomatice sunt supuşi unei anumite discipline, a cărei încălcare atrage sancţiuni severe, disciplină pe care preotul Tăutu nu pare a o fi respectat.

„Unirea" blăjană evită să se pronunţe în această spinoasă chestiune şi vorbeşte cu cel mai inocent grai de pe lume de... destindere şi alte chestii aferente.

Lecţia ar prinde dacă ar fi ieşit din altă gură decât aceea

care ne-a ocărât de atâtea ori şi cu atâta înverşunare. „Unirea" nu trebue să uite că *ea* a călcat armistiţiul intervenit în lunile din urmă între ortodocşi şi uniţi. In plin răsboiu de eliberare a provinciilor cotropite dela miazănoapte şi răsărit, ne-a adresat îndemnul de-a dezerta dela dreapta credinţă, supunându-ne obedienţei Vaticanului. Asta, în numele „latinităţii" noastre... şi al dlui Pamfil Şeicaru.

Noi ne-am aflat totdeauna în defensivă. Şi e cu neputinţă să nu „ardem", atâta vreme cât Blajul ne împroaşcă după năravul cunoscut.

⊕

CINE nu-l cunoaşte pe tânărul Iosif Naghiu, zis „Ascetu"? E oaspele (adeseori inoportun) tuturor periodicelor prezente şi — probabil — viitoare din ţara românească. Scrie enorm de mult şi enorm de des, iar problemele de cari se acaţă, atât prin numărul cât şi prin varietatea lor, sunt enorme. In sfârşit, tânărul Naghiu posedă simţul enormităţii într'o măsură enormă. Faimosul polihistor medieval Giovanni Pico de Mirandola păleşte faţă de acest prodigios poligraf. Cel dintâi ştia „De omni re scibili, et quibusdam aliis". Tânărul Naghiu ştie tot ce se poate şti — şi mai ştie şi ceea ce s'ar mai putea şti dacă ar mai fi ceva despre care s'ar putea şti oarece... Şi judecă. Judecă straşnic. Lumea trebue să ştie că e cineva. Cu ori ce preţ. Şi să-i ia groaza.

Mai nou, scrie la „Ardealul" din Bucureşti. (nr. 7 din 11 l. c.), un articol întitulat solemn (mă rog!): „Facultas Theologica Transilvaniae", adică pe latinie.

Tânărul Naghiu „rezolvă" aci problema învăţământului teologic, de toate confesiunile, din Ardeal. Dar cum subscribentul n'are calitatea să dea sfaturi într'o chestiune care depăşeşte şi competenţa şi priceperea sa, vom considera această latură a articolului împricinat ca simplă manifestare a năravului său de-a se înfige ori unde-i rost de ceva tărăboi şi — tratând-o cu cuvenita îngăduinţă — o vom lepăda la coş.

Iosif Naghiu împroaşcă Academiile teologice din Ardeal cu cele mai patente grosolănii cari au sburat vreodată de pe buzele unui clevetitor ascet. E fapt.

„Dintr'un spirit de solidaritate de corp" (expresia îi aparţine împricinatului), se mărgineşte să bârfească numai pe socoteala duhovnicilor, profesorilor, studenţilor, învăţământului, bibliotecilor şi spiritului acestor instituţii de învăţătură ortodoxă. Restul, e în ordine.

Că nimeni dintre cei stropiţi de clăbucii articolului din „Ardealul" n'a solicitat certificate de aptitudini acestui „ascet" nesăţios şi intratabil, e evident. De aceea, s'ar face mare greşală să se stea de vorbă cu el pe această chestiune: i s'ar da importanţă şi omul şi-ar lua nas.

Dar altceva ne-a indignat peste măsură...

Ascetul Iosif, după ce a devenit „Naghiu", a fost — după câte ştim — student al Acade-

miei teologice ortodoxe din Cluj. Lucru ciudat: tocmai împotriva foştilor săi profesori îşi varsă veninul cu mai multă înverşunare, aducându-le o acuză din cale-afară de gravă. Gravă pentru cei ce nu cunosc comportarea ilariantă a studentului teolog de altă dată, neîmblânzitul critic „ascet" de-acum. Şi „Ardealul" n'o cunoaşte. Iar dacă o cunoştea şi totuşi a dat drumul insultelor cuprinse în acel articol, atunci cu atât mai rău.

Resfiraţi de refugiu — unii rămaşi alăturea de turma care pătimeşte îndelung, pe care „Ardealul" o plânge ca să-i insulte fruntaşii prin condeiul dezordonat al lui Naghiu, alţii utilizaţi în alte părţi — profesorii Academiei teologice din Cluj pot fi loviţi de ocările oricărui nemintos, căci putinţa de-a protesta în corpore împotriva unui atac laş ca acesta le lipseşte deocamdată.

După câte ştim, Academia teologică din Cluj n'a avut altă scădere decât aceea că povăţuită de porunca Evangheliei pe care o slujeşte, a ocrotit la sânul ei şi un puiu de năpârcă. Faptul ni-l confirmă un fost student al acestei instituţii martire, astăzi membru distins al Corpului didactic, care n'a zăbovit să ne semnaleze articolul lui Naghiu şi să-l înfiereze după cum merită: „Atitudinea obraznică a lui Iosif E. Naghiu m'a indignat — scrie profesorul în chestiune — ştiind că şi dânsul sub cupola unei Academii teologice şi-a făcut studiile teologice, fiind împărtăşit de favoruri — cum poate n'a fost nimeni — din partea autorităţii bisericeşti eparhiale din Cluj". Încă multe alte destăinuiri grave ne mai face scrisoarea din care am citat. Vom chibzui la timpul său dacă trebue să le divulgăm. Deocamdată ne mărginim la atâta, nu ca să-l cruţăm pe Naghiu — favoarea aceasta i-am făcut-o alte dăţi, când încă credeam că o merită — ci pentru a nu abuza de bunăvoinţa prietenului nostru şi de răbdarea cititorilor.

Articolul îl califică îndeajuns pe autorul lui: e ingrat şi necuviincios. Dar cum rămânem cu „Ardealul"? O desolidarizare fermă de insultele profesate în coloanele lui se impune.

Cât despre chestia cu „chipul cel îngeresc", Naghiu ar putea s'o lase moartă. Mărgăritarele nu-s de gura asceţilor ambiţioşi şi fără starişte: îşi pot rupe măselele mestecându-le. Părinţii călugări dela sf. Mânăstire Brâncoveanu — făpturi transfigurate de rugăciune şi subţiate de post şi ajunare, firi îmbunate de cetanii îndelungi, de meditaţie necontenită şi de munci aspre — dacă ar da cu ochii de figura trupeşe a ascetului Naghiu i-ar scurta repede îndrăsneala, scandându-i cuvintele lui Şaguna: *„Din cele dinafară chibzuesc şi aşezarea cea dinlăuntru a inimii"*.

Călugării aceştia sunt foşti studenţi ai uneia dintre Academiile teologice ortodoxe, pe cari Iosif Naghiu le învinovăţeşte că n'au odrăslit „chipuri îngereşti".

Hotărât, omul a întrecut măsura!